

Tabernes historie

Franciskanernes Uddrivelseskrønike:
forfattere, datering, formål

Af Kaare Rübner Jørgensen

*Si autem persequuntur vos in una civitate,
fugite in aliam.*

Regula non bullata XVI.14 (Mt. 10.23)

Sejrherrerne skriver historien! Dette udsagn gælder også vor reformationshistorie, selv om to af de vigtigste samtidsberetninger er forfattet af det tabende partis mænd. Jeg tænker naturligvis her på karmeliterprovincialen Paulus Helie's *Chronicon Skibyense* og franciskanermunkenes *Cronica seu brevis processus in causa expulsiōnis fratrum Minoritarum* - på dansk henholdsvis *Skibykrøniken* og *Gråbrødrenes Uddrivelseskrønike*. Begge historiske fremstillinger har det blinde og bitre had til lutheranerne tilfælles, men er ellers nok så forskellige i deres teologiske grundsyn. Thi hvor Helie repræsenterer en humanistisk baseret kristendomsopfattelse med krav om en religiøs-etisk reformation på katolsk-humanistisk grundlag, er det en traditionel skolastisk tankegang uden reformønsker, der møder os i den franciskanske krønike. En komparativ læsning af de to krøniker synes følgelig at bevidne rigtigheden af Helie's udsagn i *Skriftet mod Malmøbogen*, at der var flere katolske partier i reformationstidens Danmark.¹ Hvor interessante disse end kan være, er det ikke hensigten at diskutere dem her. Det er religion og teologi, ej historie og filologi.

Der er flere grunde til, at jeg har valgt at tage *Uddrivelseskrøniken*, der handler om lukningen af seksten af franciskanernes klostre i årene 1528-32, op til behandling.² Den ene er, at man hidtil kun over-

fladisk har undersøgt det manuskript, hvori krøniketeksten er traderet; den anden, at man, bundet af gamle dogmer, ikke fordomsfrit har analyseret dens sprog; og den tredje, at man, uvidende om interne forhold og traditioner inden for middelalderlige tiggermunkeordener, ikke i tilstrækkelig grad har set den i en franciskansk kontekst. Derfor er så vigtige spørgsmål som krønikens tilblivelse, formål og forfattere endnu ikke tilfredsstillende besvaret.³

Dertil kommer, at krøniken i de senere årtier har fået en central placering i broder Jacob-fiktionen: myten om kongesønnen, som blev franciskanermunk, og som i ydmyghed fornægtede og stedse fortav sin høje byrd, så ingen bortset fra en snæver kreds inden for kongehuset og hans orden vidste, at han var søn af kong Hans og dronning Christine; munken, der kæmpede for sin tro og sin orden mod de rabiate lutheraneres angreb; den lærde humanist og reformkatolik, der flydende beherskede latin, græsk og hebraisk; danskeren som forlod sit fædreland, sejlede over Atlanten og blev den første dansk-amerikaner (men ikke den første franciskaner fra Norden i den nye verden!); missionæren som i det varme Mexico ihærdigt arbejdede for indianernes omvendelse, ja tilmed var så fremsynet, at han i modsætning til sine ordensfæller propaganderede for de indfødtes ligeberettelse med europæere og folk af europæisk afstamning, når det gjaldt modtagelse af nadveren og adgang til præstestanden.⁴ Dette glansbillede er temmelig uhistorisk, sammenstykket som det er af formodninger, urigtige antagelser og misforståelser samt af nogle få mere eller mindre samtidige kildeudsagn, som for fleres vedkommende tilmed er forkerte. Man behøver derfor ikke at bruge megen tid på broder Jacob, hvis det ikke var, fordi han er blevet gjort til *Uddrivelseskrønikens* hovedforfatter og redaktør. Om dette er korrekt, er også en af de ting, der skal undersøges i det følgende.

Manuskriptet NKS 276 8vo

Uddrivelseskrønikens tekst kendes fra syv håndskrifter. Ældst er papirhåndskriftet NKS 276 8vo, som har været i familien Worms eje, hvorfor det ofte kaldes Wormmanuskriptet. Den ældst kendte ejer er præsidenten i Ribe Matthias Worm (1636-1707). Fra ham kom håndskriftet til brodersønnen, biskop Christen Worm i København (1672-1737) og fra ham igen til Frederik Rostgaard (1671-1745). Da denne i 1726 blev tvunget til at sælge sin store bog- og manuskriptsamling, købte Árni Magnússon (1663-1730) det lille hånd-

skrift sammen med Petrus Olai's *Collectanea* og en afskrift af hans *Danorum Gesta*.⁵ Hvordan manuskriptet er kommet til Det kgl. Bibliotek, er ukendt, men formodentlig har Magnússon købt det på kongens vegne, for allerede samme år fandtes det i slottets bibliotek.

Mens håndskriftet befandt sig i Ribe, foretog Árni Magnússon, der var amanuensis hos den kgl. udnævnte antikvarius Thomas Bartholin (1659-1690), en afskrift af teksten, som blev indlemmet i Bartholins samlinger.⁶ Senere lod han en af sine egne skrivere foretage en kopiering af denne afskrift, som han selv kollationerede med Wormmanuskriptet i 1726.⁷

Udgangspunktet for enhver undersøgelse af krøniken må altså være håndskriftet NKS 276 8vo, der af M. Cl. Gertz blev dateret til midten af 1500-tallet, af Jørgen Nybo Rasmussen til 1530'erne.⁸ Jeg er ikke i tvivl om, at sidstnævntes datering er den rigtige, for skriverens håndskrift er en sengotisk kursiv, som i højere grad var almindelig i begyndelsen end i midten af 1500-tallet. Denne datering bekræftes af den hyppige forekomst af middelalderlige abbreviaturer og suspensioner af ord samt af brugen af den tironiske note - tegnet 7 for *et* (og) - som omkring 1550 var erstattet af det humanistiske &-tegn.

Tager man manuskriptet nærmere i øjesyn, viser det sig, at de enkelte afsnits kapiteloverskrifter, der er skrevet med kraftigt sort blæk og med gotisk fraktur, er anderledes end i Gertz' edition, for i manuskriptet er ingen af overskrifterne nummereret. Af interpunktionstegn kan man, hvis man ser bort fra et enkelt interrogationstegn, konstatere, at skriveren kun kender punktum, som kan være mere eller mindre eleveret. Alle de øvrige tegn, der findes i Gertz' edition - komma, semikolon, kolon, citationstegn, etc. - optræder ikke i manuskriptet. Omvendt har Gertz kun i få tilfælde medtaget ordet *etc.*, der er en særdeles hyppig sætningsafslutning.

Hele manuskriptet er skrevet af én skriver. Hans håndskrift er meget regelmæssig og let at læse, når man er fortrolig med de middelalderlige forkortelser. Også hele skriftbilledet - skriftfeltets størrelse, antal linier pr. side, etc. - giver indtryk af regelmæssighed. Den gråbrune blæknuance er den samme hele manuskriptet igennem. Den svinger lidt i styrke, men kun to steder kan en egentlig variation iagttages: fol. 10r lin. 7 efter (*ad*)*misit* og fol. 30r lin. 4 efter *Cum*.⁹ Begge steder er der tillige en mindre ændring i skriftbilledets karakter, da afstanden mellem ordene og linierne bliver større. Der må derfor have været en pause i nedskrivningen de pågældende steder,

men hvor længe den har varet, kan man naturligvis ikke udtale sig om.

Der kan ikke konstateres stilistiske eller indholdsmæssige rettelser, men nok skriverrettelser som følge af overspringelse af ord eller fejlskrivning. Et sted kan man endog se, at skriveren har sprunget nogle linier over, men opdaget det i tide, da han har udstreget de fejlskrevne ord og derefter skrevet det rigtige.¹⁰ Mange ganske meningsløse læse- og skrivefejl, fx. *pirus* for *virus* (342.2: gift), er ligesom de grammatiske fejl dog først rettet af Árni Magnússon, Hans Knudsen og M. Cl. Gertz. Disse har også indsat manglende ord og et sted sågar en halv sætning for at give indholdet mening.¹¹ Skriveren synes altså ikke at have været særlig latinkyndig. Om han har været franciskaner, som Nybo Rasmussen mener, kan ikke afgøres, da vi kender så få franciskanske håndskrifter, men ud fra en helhedsopfattelse af krønikens produktionsforhold må han have været provincialministerens *scriptor* og derfor medlem af denne orden.¹²

Forlader vi palæografien til fordel for codicologien, kan vi konstatere, at manuskriptet - ud over et nyere forsatsblad - består af 13 dobbeltblade samt af 4 enkeltblade, altså af ialt 30 blade eller 60 sider, der med en senere blyantsskrift er folieret 1-8 og 10-31. Bladenes format er 15.2 x 11.0 cm, idet dog enkelte blade er lidt mindre, enten i højden eller bredden. Der er to forskellige vandmærker: Det ene, bogstavet P, kan konstateres fol. 10 og fol. 17, det andet, bogstavet E (?), fol. 11, 15, 16 og 18. Disse vandmærker er placeret helt ude ved kanten og er som følge af papirets beskæring så fragmentariske, at en nærmere bestemmelse er umulig.¹³ Manuskriptets indbinding er fra tiden omkring 1800. Spor af ældre indbinding kan ikke iagttages. Ifølge en blyantspåtegning på bagpermens inderside er manuskriptet restaureret i 1978.¹⁴

Som manuskriptet ser ud i dag, har de fire læg som sagt 30 enkeltblade. Men sådan har det ikke altid været, for en sammenligning med de tidlige apografer viser, at adskillige beskrevne blade er gået tabt:

1. læg består af 4 dobbeltblade, men har engang haft 2 flere, idet det yderste og inderste dobbeltblad er forsvundet. På det yderste tabte dobbeltblad har været dels den indledende Oratio og Indholdsfortegnelse (fol. Or-v), dels 2 sider om opløsningen af klostret i Malmø (fol. 8bis r-v), på det inderste dobbeltblad afslutningen af beretningen om Viborgklostret (fol. 4bis r-v) og hele beretningen om munkenes fordrivelse fra Tønder (fol. 4ter r-v). Når det kan si-

ges så sikkert, skyldes det, at teksten på disse tabte blade kendes fra Magnússens afskrift fra 1680'erne.¹⁵

2. læg består af 1 dobbeltblad og 3 enkeltblade, men har oprindelig haft endnu et dobbeltblad (fol. 9). Har enkeltbladene være dobbelte, hvad en af Magnússons bemærkninger tyder på, har lægget haft 5 dobbeltblade.¹⁶ Det første manglende blad (fol. 9), som allerede var forsvundet, da Magnússon afskrev manuskriptet i Ribe, har haft oplysninger om munkenes fordrivelse fra klostret i Malmø. De øvrige fire (fol. 14bis, ter, etc.) følger efter den korte 5-liniers introduktion til den aldrig skrevne beretning om det københavnske kloster. Da ingen i dag kan afgøre, om der skulle have været endnu et tabt blad i den malmøske beretning (fol. 9bis) - det mente Magnússon oprindeligt, men rettede det senere til, at der kun manglede ét blad - kan der have været 5 tabte blade efter den københavnske indledning.¹⁷ I så fald har 1. og 2. læg haft det samme antal blade, nemlig 12.

3. læg består af 4 dobbeltblade. Da det sidste blads tekst, der handler om Halmstadklostrets deponerede og mistede ejendele (fol. 22v), fortsætter uden lakune på 4. lægs første blad (fol. 23 r), kan der ikke have været flere blade i dette læg.

4. læg består af 4 dobbeltblade og 1 enkeltblad. Har dette enkeltblad oprindeligt været dobbelt, skulle der have været endnu et blad mellem fol. 23 og 24. Eksistensen af et sådant kan imidlertid straks afvises, da der ikke er nogen lakune i beretningen om munkenes fordrivelse fra klostret i Ystad. Man må derfor regne med, at skriveren, da han skulle til at skrive om klostrene i Kalundborg og Horsens, har opdaget, at disses tekst ikke kunne være på de resterende blanke dobbeltblade, hvorfor han har påbegyndt indskrivningen om Kalundborgklostret på et indstukket enkeltblad for at undgå, at beretningen om Horsensklostret skulle slutte på et løstliggende enkeltblad, som nemt kunne forsvinde.

Vi kan altså konkludere, at de fire læg oprindeligt har bestået af henholdsvis 6, 5 (eller 6), 4 og 4½ dobbeltblade, hvilket svarer til 78 eller 82 sider. (Se App. 1)

Normalt ville en middelalderlig skriver, når han modtog et manuskript til kopiering, vurdere omfanget, planlægge sit papirforbrug og samle sine blade i læg med et identisk antal blade. Når det ikke er tilfældet her, viser det, at det manuskript, der skulle afskrives, ikke forelå i sin helhed, da han begyndte at skrive. Desuden fremgår det af Trelleborgafsnittets placering efter Randers, der ikke er i over-

ensstemmelse med Indholdsfortegnelsen, hvor det kommer efter Ystad, at den oprindelige plan for nedskrivningen er blevet ændret undervejs.

Af de enkelte beretninger begynder syv øverst på en rectoside: Malmø, Kolding, Aalborg, Trelleborg, Køge, Halmstad, Kalundborg; fem øverst på en versoside: Viborg, København, Ystad, Næstved, Horsens. Desuden påbegyndes to midt på siden, et stykke under den foregående beretning: Flensborg og Randers. Skriveren har altså generelt begyndt en ny beretning øverst på en ny side. Når det ikke er tilfældet med Flensborg og Randers, er forklaringen nok, at skriveren har fået disse beretninger, der har været længere end forventet, efter at han havde indskrevet de forudgående og efterfølgende afsnit (henholdsvis Prefatio og Viborg og Aalborg og Trelleborgoverskriften)¹⁸.

Også tre andre steder kan vi konstatere et diskontinuerligt nedskrivningsforløb. Det gælder København, hvor overskriften og begyndelsen er skrevet inden modtagelsen af den egentlige beretning, som skriveren regnede med ville fylde ni (eller elleve) sider, samt Trelleborg og Køge, hvor han har skrevet overskrifterne og for hvert kloster afsat to sider til den redegørelse, han senere forventede at skulle indskrive. Mens der aldrig blev udarbejdet en redegørelse for munkenes fordrivelse fra København og Trelleborg, har han kun modtaget en ganske kort beretning om Køge. Den blanke side efter dette kloster viser, at Halmstadberetningen eller i det mindste dens overskrift må være blevet indskrevet, inden beretningen om Køge forelå. Som følge af Halmstad- og Ystadberetningernes store omfang har skriveren endelig flyttet den forventede redegørelse for Trelleborgklostret til nogle blanke sider i 3. læg.¹⁹ Sluttelig viser blæknuncen og skriftbilledet, der som nævnt ændrer karakter fol. 30, at beretningerne om Kalundborg og Horsens er indskrevet fortløbende.

Samlet kan man altså konkludere, at skriveren har modtaget og indskrevet beretningerne på forskellige tidspunkter, samt at flere af disse har haft et omfang, der har været større end forventet. Det gælder ikke kun Flensborg- og Randersberetningerne, men også redegørelserne om Viborg, Malmø, Halmstad og Ystad. Især de tre sidste har haft et omfang, der ganske har sprængt den oprindelige plan, der, som titlen siger, gik ud på at give en kortfattet fremstilling af munkenes fordrivelse fra deres klostre i Danmark. Endelig viser den letlæselige skrift og det sirlige og ensartede skriftpræg, at det er en

renskrift, der er bevaret i manuskriptet NKS 276 8vo. Om man vil kalde det en original eller en afskrift, er ikke kun afhængig af, hvad det er, skriveren har renskrevet, men også af, hvordan vi opfatter den proces, i hvilken manuskriptet er det sidste led.

Krønikens sprog: broder Rasmus eller broder Jacob

Men hvad er det, den ukendte skriver har renskrevet i manuskriptet NKS 276 8vo? Det er en tekst, der "uden al Tvivl [er] sammensat af Öjevidners Beretninger, som af Andre ere nedskrevne kort efterat de fortalte Begivenheder vare forefaldne."²⁰

Siden Hans Knudsen gav udtryk for denne opfattelse omkring 1850, har der aldrig hersket tvivl om, at krønikens fremstilling i sidste instans bygger på, hvad de munke, der oplevede fordrivelserne, har kunnet fortælle. Det er da også, som vi senere skal se, korrekt. Derimod er Knudsens opfattelse af tidspunkterne for disse nedskrivninger mere tvivlsom, for det er ikke givet, at det er sket umiddelbart efter, at fordrivelserne havde fundet sted. Dette dateringsproblem skal imidlertid ikke behandles nu, for det er mere hensigtsmæssigt at tage det op senere i forbindelse med en undersøgelse af krønikens produktionsforløb. I dette og det følgende afsnit vil jeg se på et andet problem, nemlig bestemmelsen af, hvem de andre, Knudsen talte om, har været. Herom hersker der divergerende opfattelser.

Når forskerne har været uenige om, hvem der har nedskrevet øjenvidnernes beretninger, skyldes det, at der i to af dens seksten kapitler er angivet et forfatternavn. Det er i beretningerne om Viborg og Ystad, for de siges at være skrevet af henholdsvis broder Jacobus og broder Erasmus Olai.²¹ I de ældre apografer af krøniken, der har forbindelse med Árni Magnússons afskrivervirksomhed, er disse munke derfor angivet som krønikens forfattere.²² Det samme sker hos Erich Pontoppidan, der som den første forsøgte at bestemme de to munkes indsats. Efter hans mening var krøniken "vom Bruder Jacobo Minorita angefangen, und von Erasmo Olai fortgesetzt", idet den førstnævnte ud over Viborgberetningen også skulle have forfattet kapitlerne om Malmø, Randers, Aalborg, Ystad (!) og Næstved.²³ Også J. B. Daugaard og Hans Knudsen regnede de to munke for krønikens forfattere, men undlod dog at tage stilling til, hvem af dem der havde været hovedforfatteren.²⁴ Det gjorde til gengæld M.

Cl. Gertz i forbindelse med sin edition i *Scriptores Minores* i 1918-1920.

Gertz hæftede sig især ved visse kapitlers temmelig enslignende begyndelser (de såkaldte *ingresser*):

Malmö: *Historia et modus inhumanissime expulsionis fratrum minorum de Cenobii vrbis malmogie* (340.16: Historien om og måden hvorpå mindrebrødrenes meget umenneskelige uddrivelse fra klostret i byen Malmö fandt sted)

København: *Huius conuentus expulsionis factio acta est ... Cuius historia, modus et processus inhumanissime expulsionis ac flebilissime profligatione* (350.24: Uddrivelseshandlingen fra dette kloster fandt sted ... Denne meget umenneskelige uddrivelses og begrædelige udjagelses historie, måde og forløb)

Køge: *Historia expulsionis fratrum Køgensium Breuissima* (354.10: Den meget kortfattede historie om brødrenes uddrivelse fra Køge)

Halmstad: *Modus expulsionis seu inuadendi Conuentum Halmstadensem* (355.2: Måden hvorpå uddrivelsen fra eller overfaldet på klostret i Halmstad fandt sted)

Ystad: *Historia ac modus inhumanissime ac flebilissime profligationis seu expulsionis fratrum minorum Cenobii Ystadensis* (359.7: Historien om og måden hvorpå mindrebrødrenes meget umenneskelige og begrædelige udjagelse eller uddrivelse fra klostret i Ystad fandt sted)

Næstved: *Historia seu modus expulsionis fratrum illius Cenobii Nestuediensis* (364.13: Historien om eller måden hvorpå brødrenes uddrivelse fra dette kloster i Næstved fandt sted)

Kalundborg: *Historia et processus expulsionis fratrum Kalundeburgensium* (365.24: Historien om og forløbet af uddrivelse af de kalundborgske brødre)

Horsens: *Huius monasterii fratrum profligationis processus* (366.9: Forløbet af brødrenes udjagelse fra dette kloster)

På grundlag af disse ingresser og andre ligheder af verbal art introducerede Gertz en redaktør, som skulle have taget initiativet til udarbejdelsen af de mange beretninger, og som skulle være begyndt en bearbejdelse af disse, men af grunde, som ikke oplyses, blev arbejdet ikke gjort færdigt. Denne ophavsmand og redaktør mente han havde været broder Rasmus, som ud over afsnittet om Ystad også

havde forfattet den indledende Oratio, Prefatio og stykkerne om Malmø, Næstved og Horsens samt måske tillige dem om Randers, Køge og Kalundborg. Hvilke afsnit broder Jacob skulle have skrevet ud over Viborgkapitlet, beskæftigede Gertz sig ikke med, blot gjorde han opmærksom på, at Halmstadafsnittet skilte sig ud fra de øvrige og derfor måtte have haft sin egen forfatter.²⁵ Krøniken skulle altså ifølge Gertz have haft mindst tre forfattere.

Denne Gertz'ske opfattelse blev accepteret og uddybet af Gösta Johannesson,²⁶ men blev ganske omkalfatreret af Jan Pinborg i den hidtil nyeste undersøgelse af krøniken.²⁷

Når Pinborg skal analysere krøniketeksten, er udgangspunktet Viborg- og Ystadberetningerne, der som nævnt er de eneste signerede afsnit i krøniken: "Dette forhold må man [nemlig] kunne udnytte til at søge at nå til en bestemmelse af de to forfatters stilpræg og derefter se om nogle af de andre afsnit kan presses ind i en af de to således givne stilrammer."²⁸ Pinborg undersøger herefter de to beretningers narrative stil, struktur, syntaks og ordvalg og når bla. frem til følgende karakteristika for broder Jacobs Viborgberetning:

1. Forfatteren er "dybt engageret i begivenhederne og betragter udviklingen med en stærk harme", idet han ofte har "voldsomme, men unægteligt malende beskrivelser af lutheranernes 'pestbringende' virksomhed."

2. Hans disposition er ikke "en klart fremadskridende kronologisk beretning", eftersom der flere steder er indskud, som ofte virker kejtede. Det er som om forfatteren pludselig kommer i tanke om nogle parallelbegivenheder, der kan uddybe skildringen.

3. Munkenes skæbne er "skildret på baggrund af hele den reformatoriske bevægelses udvikling" i Viborg, idet lutheranismen mere opfattes som et kætteri, der truer hele landets velfærd, end som en politisk modstander, der fratager munkene deres kloster. Skønt fremstillingen er koncentreret om et forholdsvis kort begivenhedsforløb, er begivenhederne på denne måde "sat ind i et større historisk og åndeligt perspektiv."

4. Sætningsstrukturen har tendens til hypotakse, idet perioderne i langt de fleste tilfælde er koncentreret om ét hovedverbum. Desuden er den hyppige anvendelse af præsens participium i nominativ som udvidelse af hovedverbet påfaldende.

5. Overgangen fra en periode til en anden markeres ved overgangs-partikler som *autem*, *vero* (begge: men) *enim* (thi) og *igitur* (altså).

6. Efter menings- og ytringsverber følger altid accusativ med infinitiv.

7. Der er en tydelig klassicistisk tendens i beretningen, selv om den ikke giver sig udslag i sproglig elegance. Samme tendens iagttages også i ordvalget: *concio* (prædiken), *sacra edes* (kirke), *divus* (hellig), *factio* (sekt) og *proconsul* (borgmester). Dette ordvalg opfattes som udtryk for en *interpretatio Romana*.

Modsat er der bla. følgende karakteristika i Ystadberetningen:

1. Begivenhederne skildres relativ neutralt i et kronologisk forløb og "forhistorien lægges frem i en indledning, der ikke direkte vedrører uddrivelsessagen."

2. Beretningen mangler perspektiv. Forfatteren kommer ikke ind på den åndelige kamp, men afgiver blot et juridisk, om end ikke ganske lidenskabsløst vidneudsagn.

3. Sætningsstrukturen har tendens til paratakse, idet flere hovedverber knyttes sammen ved hjælp af konjunktioner. Brugen af præsens participium er ikke påfaldende.

4. Forfatteren har en tendens til omstændelighed ved "unødvendig fordobling af udtrykkene", fx. *historia ac modus* (Historien og måden), *inhumanissime ac flebilissime* (meget umenneskelig og meget begrædelig), *profligationis seu expulsionis* (udjagelse eller uddrivelse).

5. Efter menings- og ytringsverber findes hyppigst *quod* (at).

6. Beretningen ligger temmelig fjernt fra klassisk latin og forfatteren kender ikke til *interpretatio Romana*, når han anvender middelalderlige ord som *secta* (sekt), *burgimagister* (borgmester) og *ecclesia* (kirke).

Efter således at have opstillet to grundtyper undersøger Pinborg, hvorledes de øvrige afsnit forholder sig til disse, og når frem til, at broder Jacob ud over beretningen om Viborg har forfattet afsnittene om Flensborg, Tønder, Malmø samt måske også kapitlet om Kolding og den indledende Prefatio. De øvrige beretninger er skrevet af forskellige forfattere, blandt hvilke broder Rasmus synes at have indtaget en betydningsfuld plads. Men nogen redaktør af krøniken har han ikke været. Om der i det hele taget har været en sådan, udtaler Pinborg sig ikke om.²⁹

Skønt iagttagelsen af de sproglige forskelle mellem Viborg- og Ystadberetningen stort set er korrekt,³⁰ kan der rettes adskillige ind-

vendinger mod Pinborgs analyse og dens resultater. Som ikke-filolog skal man naturligvis være varsom med at kritisere filologers arbejder, men når jeg alligevel vover forsøget, skyldes det min beskæftigelse med Paulus Helie's skrifter, for den har - sagt i beskedenhed - givet mig en indsigt i senmiddelalderens sprog, retorik og litteratur, som jeg mener også må kunne anvendes ved en analyse af den franciskanske krønike.³¹

For det første må man konstatere, at Pinborg bygger på et særdeles spinkelt materiale. I Gertz' edition består Viborgberetningen nemlig blot af 25 sætninger på tilsammen 631 ord og Ystadberetningen af 51 sætninger på 1367 ord. Inddrages de øvrige beretninger, der attribueres broder Jacob, har de alle et endnu mindre omfang, hvis vi ser bort fra det lange Malmøkapitel. Da filologer normalt skal have mindst 100 sætninger eller et par tusind ord for at kunne foretage rimeligt pålidelige analyser, er kapitlerne i *Uddrivelseskrøniken* - igen med undtagelse af Malmøberetningen - alt for korte til at kunne analyseres med henblik på en bestemmelse af deres forfatters særlige stil eller stiltendens.³² Det synes Pinborg da også selv at have erkendt, for dels udtrykker han sig ofte med en vis forsigtighed, dels afstår han fra at analysere en række af krønikens beretninger, da de "er så korte, at det er umuligt at sige noget sikkert om deres stilpræg og eventuelle forfatter."³³

For det andet er der det klassiske ordvalg: Det er rigtigt, at broder Jacob anvender ord som *concio*, *sacra edes*, *divus*, *factio* og *proconsul*, men han bruger nu også, hvis Pinborgs forfatterbestemmelse af de øvrige kapitler er korrekt, middelalderlige ord som *predicator*, *ecclesia*, *sanctus* og *secta*. Desuden anvender han i Malmøberetningen tre gange *quod* i stedet for en accusativ med infinitiv efter *verba dicendi et sentiendi*.³⁴ Her kan man også finde ordet *videlicet*, hvis brug ellers anses for at være et særkende for broder Rasmus (345.20). Ud over dette kan man i såvel Flensborg- som i Malmøberetningen iagttage et middelalderligt udtryk som *ventum fuit/est* (man kom) og *visum est* (man så).³⁵ Pinborg fortier både det ene, det andet og det tredie, hvorfor hans opfattelse af broder Jacob som en classicistisk forfatter er en overdrivelse.³⁶

For det tredie læser Pinborg mere ind i Viborgberetningen end en nøgtern læsning giver. Forfatteren af denne beretning kan ikke siges at have været "dybt engageret" i begivenhederne og at give udtryk for "en stærk harme" - i hvert fald er dette engagement ikke dybere og denne harme ikke stærkere end den, der findes i flere af de øvri-

ge beretninger. At han opfatter lutheranismen som en åndelig magt, der truer hele nationens velfærd, er også svært at se i Viborgberetningen. Det er rigtigt, at lutheranismen betragtes som et kætteri og Hans Tausens prædikener som pestbringende, men da det var ganske normalt blandt tidens katolikker, kan det næppe begrunde opfattelsen, at "vi får franciskanernes skæbne skildret på baggrund af hele den reformatoriske bevægelses udvikling på stedet."³⁷ I virkeligheden hører vi intet om eventuelle diskussioner mellem munkene og Hans Tausen, hvis ankomst til Viborg iøvrigt er fejldateret med adskillige år. Da netop diskussionerne mellem reformatorerne og munkene spiller så stor en rolle i Malmøafsnittet,³⁸ studser man over, at Pinborg kan mene, at det er de samme begivenheder, der er skildret i Viborg- og Malmøberetningen, og at behandlingsmåden af dem er identisk i de to beretninger.

For det fjerde er der problemet omkring et eventuelt redaktionelt arbejde. Både Gertz og Johannesson betragtede som nævnt de mange enslignende ingresser som et argument for eksistensen af en redaktør og som et resultat af broder Rasmus' virksomhed. I sin analyse af Ystadafsnittet påpeger Pinborg imidlertid, at dennes indledning snarere virker som en fordobling af en given formel, hvorved det væsentligste argument for at gøre broder Rasmus til forfatter af Malmøafsnittet og til redaktør af det hele skrift falder til jorden. Selv om dette synspunkt kan forekomme rigtigt, må det alligevel overraske, at Pinborg kan mene, at broder Rasmus har indtaget en betydningsfuld plads blandt de øvrige forfattere, når han blot skulle have forfattet afsnittet om Ystad samt måske beretningen om Horsens.³⁹ Men ellers kommer Pinborg som nævnt ikke ind på spørgsmålet om en eventuel redaktørs indsats. Har der været en sådan, er hans analyser ikke meget værd, for så behøver Viborgberetningen i den sproglige form, den nu læses, slet ikke at være skrevet af broder Jacob. De verbale ligheder, der findes mellem denne beretning og nogle af de andre, kunne nemlig i så fald skyldes, at en ukendt munk har underkastet broder Jacobs og de andres beretninger en sproglig bearbejdelse! Netop problemet omkring en redaktionel bearbejdelse gør, at man skal være varsom med at drage for hastige konklusioner på grundlag af sproglige fællestræk.

Endelig kunne man som det femte samle alt det, Pinborg ikke overvejer eller undersøger. I tilknytning til det lige nævnte problem om en redaktørs indsats kunne man vel overveje, om de sproglige ligheder kunne skyldes, at flere af beretningerne oprindeligt har været af-

fattet på dansk.⁴⁰ Om så skulle have været tilfældet, tør jeg ikke udtale mig om. Vigtigere er måske, at Pinborg slet ikke undersøger de karakteristiske ords og vendingers almindelighed i datidens latin, ligesom han ikke overvejer, om deres brug kunne skyldes, at beretningerne er forfattet af mennesker inden for det samme mentale og intellektuelle franciskanske miljø (såkaldt *sociolekt*). Selv om en sammenligning mellem fx. Malmø- og Halmstadberetningen viser, at der kunne være forskel på munkenes sproglige formåen, må man formode, at de har valgt identiske ord og vendinger, når de skulle udtrykke sig om identiske forhold.⁴¹ De havde jo ikke kun fået den samme undervisning i latin, men vel også internt drøftet deres oplevelser i de klostre, hvori de senere fik ophold. Videre - og det er af mere katastrofal metodisk betydning - har Pinborg valgt at koncentrere sig om de mere prægnante ord og vendinger og i vid udstrækning glemt Brøndum-Nielsens gamle udsagn, at det er de små ord, der så let og ubevidst falder i pennen, som er af betydning, når anonyme tekster skal forfatterbestemmes.⁴²

Sluttelig kan man spørge, om ikke selve udgangspunktet eller problemstillingen er falsk. Man har jo taget det for givet, at det var broder Rasmus eller broder Jacob, der var krønikens hovedforfatter og redaktør, og derfor aldrig reflekteret over, hvorfor netop de to forfattere som de eneste er nævnt i krøniken. Eller sagt på anden vis: hvorfor netop Viborg- og Ystadberetningerne er signeret, når alle de øvrige redegørelser er anonyme. Og det tilmed på ganske identisk måde i slutningen af de to beretninger.⁴³ Svaret herpå er temmelig enkelt: de to beretninger er skrevet af munke, som ikke har opholdt sig i de pågældende klostre, og som derfor ikke har været de naturlige autoriteter, når der skulle fortælles om munkenes fordrivelse. Det er altså ikke for at angive deres forfatterskab, at de har signeret deres beretninger, men for at angive deres autoriteter og derved bevidne rigtigheden af det fortalte.⁴⁴ Dette forhindrer naturligvis ikke, at de også kunne have forfattet andre af de beretninger, der findes i krøniken. Om det forholder sig sådan, skal undersøges i det følgende.

Krønikens sprog: få eller mange forfattere

For Gertz og Johannesson var argumenterne for et fælles forfatterskab af flere beretninger de enslignende ingresser og de mange identiske ord og vendinger i krønikens forskellige afsnit. Pinborg af-

viste disse ingressers betydning, men anvendte ellers nøjagtig samme metode som Gertz og Johannesson, selv om han indledningsvis havde postuleret det modsatte.⁴⁵ Thi for dem alle var det gennem en filologisk tekstanalyse, de nåede frem til deres opfattelse af ophavs-mændene til krønikens forskellige kapitler. Her vil jeg gøre brug af samme metode, når jeg skal kontrolanalysere de af Gertz, Johannesson og Pinborg fremsatte synspunkter. Den eneste forskel på dem og mig er, at jeg ikke tager udgangspunkt i de signerede afsnit, men lader alle krønikens fjorten beretninger være ligeværdige.

Lad os først se på en række af fællesordene. I beretningerne om Flensborg, Viborg, Malmø, Halmstad og Næstved anvendes ordet *tunc* i betydningen "da/dengang" (335.14, 339.12, 340.25, 355.15, 356.9, 357.23, 364.25), i beretningen om Ystad i betydningen "så" (361.20), mens det i redegørelsen om Tønder optræder i begge betydninger (339.22 og 340.5). I Prefatio og beretningerne om Viborg og Malmø kaldes det lutherske parti *factio* (332.13, 333.17, 337.4, 337.20, 341.1, 350.4), mens det i Ystad benævnes *secta* (359.10, 360.6) og i Halmstad såvel *secta* som *factio* (357.6, 356.20). Videre anvendes ordet *divus* i Viborg, Tønder og Horsens (336.22, 337.3, 339.20, 367.15), mens "hellig" i Prefatio hedder *sanctus* (333.11, 367.2) og i Malmø og Horsens snart det ene, snart det andet (341.27, 341.31, 342.6, 343.29, 367.2, 367.15). Ligeledes kan det i Viborg, Malmø, Kolding og Halmstad både hedde *concio* og *predicatio* (prædiken), *concionator* og *predicator* (prædikant) og *concionari* og *predicare* (prædike).⁴⁶ Selv om broder Jacob i Viborgberetningen har en vis forkærlighed for *concio* og dets afledninger, har det næppe den store signifikans, da det var et almindeligt benyttet ord i tiden.

I Malmø, Randers og Næstved benævnes en borgmester med det "klassiske" *proconsul* (348.3, 353.4, 365.16), i Halmstad og Horsens med det middelalderlige *burgimagister* (355.10, 356.19, 356.32, 357.5, 357.19, 366.27). I Ystadberetningen, der skulle være ganske uden klassicitet, kan begge betegnelser ses benyttet (360.6, 361.13, 362.6, 363.15). Om en kirke bruges udtrykket *sacra edes* (egl. hellig bygning) i Prefatio (336.22), Viborg (337.3, 337.5, 337.8, 337.11, 337.13, 337.17, 337.23), Tønder (339.20), Malmø (340.30, 341.31, 342.6, 342.7, 342.20, 343.29, 343.30, 343.32, 344.20, 344.24) og Aalborg (352.12) og det mere gængse *ecclesia* i Prefatio (334.4), Viborg (336.18, 336.20), Randers (353.21), Halmstad (355.10, 356.12, 356.13) og Ystad (359.20, 360.9). At kongens

slot i Flensborg, Tønder, Aalborg og Kalundborg benævnes *castrum*, ej *arx* som vanligt i samtidens humanistiske tekster, taler imod tesen om *interpretatio Romana* (335.13, 339.18, 339.29, 340.4, 340.8, 340.11, 352.5, 365.29). Det samme gør Malmø's *antiquus frater* (349.23: en gammel munk, egl. en gammeldags munk eller munk i gamle dage).⁴⁷

Flere af disse ord var blandt nøgleordene i Pinborgs analyse og deres forskellige brug af Viborg- og Ystadforfatterne determinerende for hans opfattelse af den sproglige forskel mellem brødrene Jacob og Rasmus. Som det fremgår af denne kontrolanalyse, er problemet knap så enkelt, idet en del af de for broder Jacob postulerede karakteristiske ord også iagttages i de beretninger, han ikke skulle have forfattet. Derfor kan broder Jacobs ordforråd næppe siges at have været unikt. Det samme gælder, at denne munk skulle have en forklærlighed for brug af klassisk inspirerede ord.

Men der er mange andre ligheder. I Flensborg og Viborg tales om *tristes rumores* (335.14, 338.5: sørgelige rygter) og i Flensborg, Viborg og Kolding om *expensa itineris* (334.22, 338.20, 351.14: rejseudgifter). En lejesoldat eller landsknægt hedder såvel i Viborg som i Ystad *stipendiarius* (337.26, 338.8, 338.12, 338.23, 363.6, 363.14) og i Halmstad og Ystad omtales, at munkene med et bibeludtryk kritiseres for at være *animarum interfectores* (355.13, 359.28: sjælemordere). Videre bruges i Viborg og Malmø udtrykket *gliscente indies* (336.25, 342.4: voksende dag for dag; i Malmø også 346.13: *crescente indies*), i Flensborg *prandio vero facto* (336.13: men da frokosten var gjort), i Malmø *prandio vero finito* (349.13: men da frokosten var sluttet) og *prandio facto* (355.11: da frokosten var gjort), i Viborg *id fieri nequaquam posse* (338.15, 339.2: dette kunne overhovedet ikke lade sig gøre), i Tønder *id nequaquam se posse vterius admittere* (340.3: at han overhovedet ikke længere kunne tillade det),⁴⁸ i Flensborg *hec enarrantem* (335.1: som har fortalt dette) og i Ystad *hec narrassent* (361.22: de havde fortalt dette). I Malmø findes desuden udtrykkene *nunc minis nunc blandiciis* (347.14: snart ved trusler, snart ved smiger), *nunc blandientes nunc comminantes* (349.8: snart smigrende, snart truende), og i Horsens *blandiciis aut minis* (366.20: ved smiger eller trusler), i Randers *Pete dilationem* (353.13: bed om udsættelse) og i Køge *petierunt ... dilationem* (354.15: de bad ... om udsættelse). Derudover iagttages et temmelig identisk udsagn om Mogens Gøye i Næstved: *Comminatus enim fuerat sepissime impiissimus ille hereticus dominus Mo-*

gens Gøe (364.16: Thi den meget ugudelige og kætterske herre Mogens Gøye havde særdeles ofte truet) og i Kalundborg: *Cum Magnus Gøe, homo impiissimus et hereticus, comminatus pluries fuisset* (365.26: Da Mogens Gøye, en meget ugudelig og kættersk mand, flere gang havde truet).

Et andet fællestræk er brugen af verbet *labor* eller *elabor* (opr. falder) i forbindelse med et tidsforløb, fx. *ante illum plene elapsum annum* (førend dette år helt var forløbet) eller *paucis diebus elapsis* (efter nogle dage var forløbet), der findes i Flensborg, Køge, Halmstad og Ystad (335.7, 354.17, 355.8, 362.2, 363.18), samt den i middelalderlige tekster så hyppige brug af *velle* (ville) som hjælpeverbum, fx. *velle intrare* (ville gå ind), der kan iagttages i Viborg, Tønder, Malmø, Kolding, Randers, Halmstad, Ystad, Kalundborg og Horsens.⁴⁹ Endelig bruges ord som *convicium* (skældsord), *derisio* (latterliggørelse), *impedimentum* (forhindring), *iniuria* (uretfærdighed), *molestia* (chikane), *obprobrium* (skældsord) og *violentia* (voldshandling) eller afledninger deraf gang på gang enten alene eller i forskellige kombinationer, når overgrebene på munkene skal skildres i Viborg, Malmø, Kolding, Aalborg, Randers, Køge, Halmstad, Ystad og Horsens.⁵⁰ Flere af disse optræder som faste vendinger: fx. Aalborg: *post innumeras molestias et derisiones* (352.19: efter utallige chikaner og latterliggørelser), Randers: *post innumera scandala fratrum et molestias hereticorum* (352.22: efter utallige eksempler på vanære for brødrene og latterliggørelser fra kætternes side), Køge: *post multa scandala* (354.11: efter mange eksempler på vanære), Ystad: *multa ac innumera conuitia obprobriaque auribus fratrum* (359.26: [overfusede] brødrenes ører med mange og utallige skældsord og skamløse råb), Horsens: *post multa et innumera conuicia obprobriaque auribus fratrum* (366.10: efter at brødrenes ører [var overfuset] med mange og utallige skældsord og skamløse råb).

Dertil kommer standardudtryk som fx. *diem suum extremum pessime obierunt* og *diem clausere extremum* i Prefatio og Ystad (333.13, 363.18: begge: døde), *paupercule nostre religionis fratres* i Prefatio (333.16, 334.9: brødrene i vor lille fattige orden), *noue et inaudite* i Viborg og Malmø (337.3, 341.15: nye og uhørte), *solito more* i Tønder og Malmø (340.3, 347.10: på normal måde), *ea ratione vt* i Malmø og Køge (346.4, 347.17, 349.25, 350.15, 354.17: i den mening at), *vt reor* i Malmø og Næstved (341.21, 365.15: som jeg tror), *res diuina* i Malmø og Aalborg (346.3, 346.7, 346.35, 347.18,

348.23, 352.12: gudstjeneste), *nullo pacto* i Malmø, Kolding og Horsens (346.27, 347.32, 351.14, 366.19: ingen aftale), *omnibus et singulis* i Malmø og Ystad (350.19, 350.21, 359.11: for alle og enhver), *multa et innumera* i Ystad og Horsens (359.26, 366.10: mange og utallige), *presente patre ministro* i Køge (354.15: idet fader ministeren var tilstede) og *presente toto conuento* i Halmstad (355.16: idet hele konventet var tilstede), *ad instanciam* i Halmstad (358.16, 358.31: på opfordring) samt *in cleri odium* (341.8: af had til gejstligheden), *sub pretextu pietatis* (346.31: under påskud af fromhed), *heretice prauitatis* (340.19, 345.7: den kætterske fordærvedheds) og *vsque ad mortem* (349.24: lige til døden), der alle findes i Malmøberetningen. Enkelte af disse udtryk har klassiske rødder, andre går tilbage til Bibelen, de fleste er almindelige middelalderlige talemåder. En oversigt over lånte ord og udtryk fra Bibelen, der har vist sig at være langt større end hidtil bemærket, findes i App. 2.

Endelig er der de franciskanske udtryk og talemåder. Det er selvfølgelig først og fremmest de egentlige ordenstermer som *cenobium* (kloster), *guardianus* (guardian), *frater* (broder), etc. Men derudover er der talrige udtryk og vendinger i krøniken, som skønt gængse i middelalderlatin forekommer mere eller mindre hyppigt i andre franciskanske tekster, hvorfor de må opfattes som en del af munkenes fælles vokabularium. En tentativ registrering af disse ord og vendinger findes i App. 3.

Læsning af andre franciskanske tekster fra middelalderen har desuden vist, at det ikke kun er ordene og udtrykkene, men også en af stilarterne i krøniken, der er franciskansk. Det gælder således den hypotaktiske sætningsstruktur, etableret ved brug af præsens participium i nominativ som udvidelse af hovedverbet, hvorfor et vigtigt element i Pinborgs bestemmelse af broder Jacobs unikke stil falder bort.⁵¹ I *Uddrivelleskrøniken* er denne hypotaktiske struktur dog ligeså ofte etableret ved anvendelsen af absolute ablativkonstruktioner, fx. ved korte sætningsbegyndelser som *Quo facto* (Da det var sket). De findes især i Ystadberetningen,⁵² men kan også iagttages i beretningerne om klostrene i Viborg og Malmø.⁵³ Også den slags begyndelser er uhyre almindelige i den franciskanske litteratur. Det samme gælder en sætningsafslutning som *quod et factum fuit* (hvad der også skete) eller variationer derover, der findes i beretningerne om Malmø, Randers, Køge, Ystad, Kalundborg og Horsens.⁵⁴

Ud over dette er der imidlertid en lighed af en helt anden art i krøniken: de enkelte beretninger er nemlig ofte individuelt kendetegnet

ved dels verbalt og strukturelt stereotype sætningsbegyndelser dels repetition af ord og vendinger:

Prefatio: *Multi enim* (333.7, 333.10: Thi mange), *Ita enim* (334.2: Thi således).

Flensborg: *Postea vero* (334.22: Men senere), *Fratres vero* (335.10: Men brødrene), *Postera vero* (335.12: Men den følgende)

Viborg: *Ante vero* (337.14: Men før), *Postea vero* (337.23: Men senere), *Guardianus vero* (338.1: Men guardianen), *Ingrediens vero* (338.7: Men idet han gik ind), *Fratres vero* (338.11: Men brødrene); *Statuit igitur* (338.26: Han besluttede altså), *Remansit igitur* (339.4: Han blev altså); *pestifere hereseos* (336.23: det pestbringende kætteri), *pestifere doctrine* (336.25: den pestbringende læres); *destruendi sacras edes* (337.8: for at ødelægge kirkerne), *sacris edibus prorsus destructis* (337.13: efter at kirkerne helt var ødelagt); *sacram edem nostri cenobii fratribus prorsus abstulerunt* (337.14: de fratog helt brødrene vort klosters kirke), *fratribus sacram edem prorsus abstulerunt* (337.23: de fratog helt brødrene kirken); *victui necessaria subministrarent* (337.28: de skaffede de nødvendige fødevarer), *victui necessaria ministrari curavit* (338.7: han sørgede for at skaffe de nødvendige fødevarer); *id fieri nequaquam posse* (338.15, 339.2: det kunne overhovedet ikke lade sig gøre)

Tønder: *Manserunt igitur* (339.26: De blev altså), *Cum igitur* (339.30: Da altså); *Qui respondit* (340.3: Han svarede), *Respondit pater* (340.7: Faderen svarede), *Respondit rex* (340.10: Kongen svarede); *petens quam humillime* (339.23, 340.2: idet han bad så ydmygt); *vt fratres ibidem morari possent ad seruiendum deo* (339.23: at brødrene kunne forblive sammesteds for at tjene Gud), *morati fuissent* (339.24: var forblevet); *satis spacii* (340.5, 340.10: tilstrækkelig med plads); *vt illic permanere possent ad seruiendum solito more domino deo* (340.2: at de kunne forblive dér for at tjene Gud Herren på deres normale måde), *illic permanere velle vt domino deo ibidem seruirent* (340.9: ville forblive dér for sammesteds at tjene Gud Herren)

Malmø: *Ipsa enim* (340.22: Thi denne), *Ascendit enim* (340.30: Thi han besteg), *Heresis enim* (341.11: Thi kætteri), *Intellexit enim* (341.17: Thi han indså), *Contigit enim* (342.2: Thi det hændte), *Semel enim* (344.18: Thi engang), *Tanta enim* (346.17: Thi så stor), *Interdum enim* (346.21: Thi snart); *Refertus igitur* (340.28: Opfyldt altså), *Fecit igitur* (341.5: Han lod altså), *Postulabat igitur* (341.9:

Han forlangte altså), *Querela igitur* (341.25: Klagen altså), *Gliscen-te igitur* (342.4: Voksende altså), *Respondit igitur* (343.9: Han svarede altså), *Stetit igitur* (343.18: Han stod altså), *Petiuit igitur* (345.15: Han søgte altså), *Suppresserunt igitur* (347.23: De dæmpe-de altså), *Questiones igitur* (347.31: Spørgsmålene altså), *Commo-tus igitur* (348.13: Ramt altså), *Recesserunt igitur* (348.18: De gik altså bort), *Iussit igitur* (348.23: Han befalede altså), *Exierunt igitur* (349.3: De gik altså ud), *Congregatis igitur* (349.4: Efter at de altså var samlet), *Auferebant igitur* (349.11: De fratog altså), *Remanserunt igitur* (349.21: De forblev altså); *Miserunt autem* (347.26: Men de sendte), *Intrauerunt autem* (347.28: Men de kom ind), *Proconsule autem* (348.3: Men borgmesteren), *Cum autem* (348.29, 350.5, 350.9: Men da), *Fratres autem* (350.13: Men brødrene), *Quidem autem* (349.22: Men en); *Respondit* (344.4, 344.9, 348.4, 348.8, 348.10, 348.15, 348.17: Han svarede); *licet occulte,-us* (340.26, 341.4: skønt hemmeligt); *Lutheranice doctrine errores propalam seminabantur* (340.27: de såede hemmeligt den lutherske læres fejltagelser), *erroresque nonnullos Lutheranice factionis seminarēt* (341.1: han såede adskillige af den lutherske sekts fejltagelser), *Lutheranice doctrine erroribus plenus fuit* (341.1: var fuld af den lutherske læres fejltagelser); *heresi Lutherana* (341.8, 341.11: det lutherske kætteri), *sue hereseos admiscuit erroris* (341.17: iblandede af sit kætters fejltagelse), *sua heresi molestare* (343.2: at forulempe ved sit kætteri); *ordinis sancti spiritus apostata Ioanne Vrnario alias Hanss Spandemagher nomine* (342.15: en frafalden fra helligåndssordenen ved navn Johannes Urnarius, også kaldet Hans Spandemager), *quidam hereticus Vrnarius cognomine alias Hanss Spandemager apostata de cenobio hospitalis sancti spiritus* (343.33: en kætter med tilnavnet Urnarius, også kaldet Hans Spandemager, en frafalden fra helligåndshospitalets kloster); *fidem ipsorum Lutherano-rum amplecti et lectionem ac concionem audire vellent* (347.29: de ville antage deres lutheranernes tro og høre en lektie og en prædiken), *aliam doctrinam amplexuros quam eam quam hactenus audissent* (347.32: ville antage nogen anden lære end den, de hidtil havde hørt), *lectionem et concionem* (348.4: lektie og prædiken), *concionatores et lectores* (348.6: prædikanter og lektorer); *fratribus in dormitorio remantibus* (348.27: idet brødrene forblev i sovesalen), *in cella remansurum* (349.1: ville forblive i cellen), *remanserunt cum eisdem* (349.7: de forblev med dem), *remanserat cum multis nebulonibus* (349.17: han var forblevet med mange døgenigte), *re-*

manserunt igitur fratres (349.21: brødrene forblev altså); *Intraerunt ... ad fratres in refectorio eorum congregatos* (347.28: de gik ind til brødrene, der var forsamlet i deres spisesal), *Exierunt igitur fratres omnes ad eos in refectorium ... congregatos* (349.3: Alle brødrene gik derfor ud i spisesalen til dem, der var forsamlet [der]); *ea ratione vt* (346.4, 349.25, 350.15: i den mening at); *nunc minis nunc blandiciis* (347.14: snart ved trusler, snart ved smiger), *nunc blandientes nunc comminantes* (349.8: snart smigrende, snart truende); *egressum/-os* (349.34: gået ud), *egressos* (349.34: gået ud), *egressuri essent* (350.9: de ville gå ud), *omnibus singulisque* (350.19, 350.21: for alle og enhver)

Kolding: *Videns igitur* (351.16: Idet han altså så), *Exierunt igitur* (351.22: De gik altså bort); *iam dictus Fredericus rex* (351.4: den allerede omtalte kong Frederik), *iam dictus rex* (351.19: den allerede omtalte konge)

Aalborg: *Primo enim* (352.7: Thi først), *Cum enim* (352.11: Thi da)

Randers: *Dixerunt igitur* (353.13: De sagde altså), *Statim concesserunt igitur* (353.14: De bevilgede altså straks), *Veniens igitur* (353.21: Idet han altså kom), *Remansit igitur* (354.6: Han forblev altså); *exhibuisset* (353.7: havde fremvist), *exhibiturus* (353.12: for at fremvise); *se nequaquam conuentum suum propter has litteras relicturum* (353.9: at han overhovedet ikke ville forlade sit kloster på grundlag af dette brev), *nequaquam (inquit) propter has litteras monasterium nostrum relicturi sumus* (353.27: at de overhovedet ikke (sagde han) ville forlade vort kloster på grundlag af dette brev); *Pete dilationem* (353.13: bed om udsættelse), *concesserunt ... dilationem* (353.15: de bevilgede ... udsættelse); *sic exire* (354.2: således at gå ud), *sic exieris* (354.2: du således går ud)

Køge: *Adiuuerunt igitur* (354.16: De hjalp altså), *Multis igitur* (354.20: Efter altså mange); *petierunt ... dilationem* (354.15: de bad ... om udsættelse), *prefixo dilationis termino* (354.17: ved udsættelsens fastsatte tid), *prefixisse eis huiusmodi terminum* (354.20: at have fastsat for dem denne tid)

Halmstad: *congregauit idem magnam partem ciuium cum Burgimagistris* (355.9: han samlede en stor del af borgerne med borgmestrene), *congregatis Burgimagistris ac consulibus in conuentu* (356.32: efter at borgmestre og rådmænd var samlet i klostret); *expulsus est* (357.9: han blev uddrevet), *expulsi sunt* (357.10: de blev uddrevet); *quod ei concessit prefectus ciuitatis cum protestatione*

restituendi tempore suo (358.32: som byfogden tilstod ham med løfte om til sin tid at give den tilbage), *quas eidem concessit prefectus ciuitatis cum protestationem tamen restituendi tempore suo* (359.1: som byfogden tilstod den samme dog med løfte om til sin tid at give den tilbage).

Ystad: *Quo audito* (360.11: Da det var hørt), *Hoc audito* (360.19: Da det var hørt), *Quibus dictis* (360.24: Da disse [ord] var sagt), *Qua aperta* (360.32: Da den var åbnet), *Quo peracto* (361.2: Da det var sket), *Quibus lectis et auditis* (361.11: Da det var læst og hørt); *Quibus respondentibus* (361.15: Idet de svarede), *Lutheranis econuerso dicentibus* (361.18: Idet lutheranerne derimod sagde), *Quo dicto* (361.23: Da det var sagt), *Quo a fratribus viso* (361.25: Da det var set af brødrene), *Hec et plura alia* (360.1, 364.5: Dette og flere andre), *Talia et plura alia* (363.13: Sådanne og flere andre); *in profesto Annunciationis christifere virginis gloriose Marie* (359.9, 360.4: dagen før Christi moder, den ærefulde jomfru Marias bebudelse); *nullo modo vellet* (360.21: han ville på ingen måde), *nullo modo vellent* (360.23: de ville på ingen måde), *nullo modo* (361.17: på ingen måde); *cucurrente* (360.26: løbende), *cucurrit* (361.24: han løb), *cucurrerunt* (361.25: de løb); *traxerunt* (361.27: de hev), *percusserunt* (361.28: de slog), *trucidauerunt* (361.31: de stødte), *extraxerunt* (361.32: de trak), *extractus* (361.33: trukket), *tractauerunt* (362.10: de mishandlede), *percusserunt* (362.12: de slog), *tractauerunt* (362.21: de mishandlede), *tractauerunt et percusserunt* (362.25: de slog og mishandlede), *percusserunt* (362.30: de slog), *percussores* (362.31: de der havde slået), *percusserunt* (363.2: de slog), *extraxerunt* (363.3: de slæbte ud), *percusserunt aut tractauerunt* (363.12: de slog og mishandlede); *verberibus et trucidationibus* (362.1: stød og slag), *verberibus aut percussionibus* (363.19: stød eller slag); *quod mortem penitus euadere non possum* (362.12: at jeg aldeles ikke kan undgå døden), *casu quo mortem euadere tunc non posse* (362.16: i tilfælde af at han ikke dengang kunne undgå døden); *superuixero* (362.27: jeg vil overleve), *superuicturum* (362.28: at ville overleve); *inhumanissime* (359.7: mest umenneskeligt), *inchristianissime* (359.12, 362.10: mest ukristeligt), *inhumaniter* (362.21: umenneskeligt), *crudelissime* (362.25: mest brutalt), *crudeliter ac inhumaniter* (363.4: brutalt og umenneskeligt), *crudeles et inhumani* (363.9: brutale og umenneskelige); *relinquo iusto iudici, qui omnia iuste est iudicaturus* (362.25: overlader jeg til den retfærdige dommer, som skal dømme alle ting retfærdigt), *hoc relin-*

quitur iusto iudici, qui omnia clare nouit (363.20: det overlades til den retfærdige dommer, som kender alle ting nøje); *compassione* (363.8: af medlidenhed), *compatiendo* (363.14, 363.16: ved at vise medlidenhed); *a lachrimis* (363.6: med tårer), *sunt lachrimati* (363.16: de udgød tårer); *sustentantes* (363.29: idet de ernærede), *sustentaretur* (363.30: han ernærede sig)

Næstved: *Quod cum* (361.22, 364.27: Da det); *Misit igitur* (364.29: Han sendte altså), *Sumpsit igitur* (364.32, 365.8: Han tog altså); *articulos* (364.27: artikler), *articulos illos defensurus* (364.32: for at forsvare disse artikler), *ipsos predictos articulos defensurus* (365.3: for at forsvare de samme nævnte artikler), *illos articulos* (365.4: disse artikler), *tales articulos* (365.7: sådanne artikler), *articulos iam approbatos* (365.9: de allerede godkendte artikler), *predictos articulos examinari* (365.12: at nævnte artikler skulle undersøges), *Quibus examinatis* (363.12: efter at de var undersøgt), *predictos articulos a consilio regni approbatos* (363.14: de nævnte af rigsrådet godkendte artikler).

Noget *variatio dilectat*-princip synes ingen af forfatterne altså at have hyldet.

Hidtil har jeg primært beskæftiget mig med ligheder. Men der er også forskelle i valget af ord og vendinger. En af dem er dateringerne, der skønt skabt over traditionelle formler kan være nok så forskellige i ordvalget og med hensyn til, hvornår årstallet er angivet med romertal, arabertal eller er bogstaveret:

Flensborg: *Anno autem ab incarnato vero mundi Saluatore Md vicesimo viii* (334.12: Men i året efter verdens sande frelsers kødbliven 1528)

Viborg: *Anno autem domini Mdxvii* (336.15: Men i Herrens år 1527)

Tønder: *Anno ab incarnatione domini nostri Jhesu Christi MDXXX* (339.15: I året efter vor Herre Jesu Christi kødbliven 1530)

Malmø: *Anno ab incarnato mundi Saluatore Md27; anno nempe ab incarnatione mundi Salvatoris MDXX* (340.18: I året efter verdens frelsers kødbliven 1527; 345.5: nemlig i året efter verdens frelsers kødbliven 1520)

Kolding: *Anno ab incarnato mundi Saluatore Mdxix* (351.2: I året efter verdens frelsers kødbliven 1529)

Aalborg: *Anno domini millesimo quingentesimo trigesimo* (352.2: I Herrens år 1530)

Randers: *Anno domini Mdxxx* (352.22: I Herrens år 1530)

Køge: *Anno domini Mdxxx* (354.11: I Herrens år 1530)

Halmstad: *Anno domini Mdxxxj; anno domini 1530* (355.4 I Herrens år 1531; 357.20: i Herrens år 1530)

Ystad: *anno domini 1532; Anno quo supra videlicet 1532* (359.9: i Herrens år 1532; 360.4: I året omtalt ovenfor nemlig 1532)

Næstved: *anno domini Mdxxxij* (364.14: i Herrens år 1532)

Kalundborg: *anno domini Mdxxxij* (365.25: i Herrens år 1532)

Horsens: *anno et die quo supra* (367.19: år og dag som nævnt ovenfor).⁵⁵

Af andre forskelle kan nævnes, at "penge" kaldes *denarii* i Viborg (338.19), men *pecunia* i Kolding og Ystad (351.13, 363.13), at malmøborgerne benævnes *Malmogiani* i Malmøafsnittet (346.1, 346.10), men *Malmogenses* i Københavnsafsnittet (350.25), at byfogden omtales som *prefectus vrbis* i Randers (353.4, 353.18, 353.19, 353.21), men *prefectus ciuitatis* i Halmstad og Ystad (356.19, 358.1, 358.32, 359.2, 362.14), og at en ordensdragt i Viborg kaldes *habitus sui monasterii siue sue religionis* (336.17: sit klosters eller sin ordens dragt), i Malmø *vestis sue religionis* (350.17: sin ordens tøj) og i Kolding *habitus sue religionis* (351.25: sin ordens dragt), som er det normale i franciskanske tekster. Endvidere benævnes franciskanermunkene i krønikens titel og afslutning *fratres Minorite* (332.8, 367.22: minoriterbrødre), mens der i Malmø, Aalborg, Randers, Halmstad og Ystad bruges det mere gængse *fratres minores* (341.32, 342.30, 342.32, 352.5, 353.2, 355.14, 359.8: mindrebrødre).

Undersøger man anvendelsen af de små ord, der så let falder i pen-
nen, eller af de ord, som betyder det samme og som derfor kan br-
ges i flæng, er der mange ligheder, men også forskelle, tydeligst i
brugen af demonstrative pronominer. Det samme kan iagttages, når
man undersøger, hvilke ord der er benyttet for "og" (*et, -que, ac, at-
que*), "eller" (*aut, seu, sive, vel*) og "men" (*autem, sed, vero*), samt
anvendt, når en person omtales for anden eller tredje gang (*dictus, antedictus, predictus, prefatus*) eller ser på tilføjelsen af *nomine*
(ved navn) i forbindelse med et personnavn. Selv om de absolutte
tal ikke er umiddelbart sammenlignelige på grund af beretningernes
ulige omfang, skinner de enkelte forfatteres præferencer tydeligt
igennem. (Se App. 4: tabel 1-4) Derudover er den relative frekvens
af *ut*-sætninger og af absolute ablativkonstruktioner varierende fra

beretning til beretning. Lægges Gertz' interpunktion til grund, er det også forskelligt, hvor ofte en sætning afsluttes med et finit verbum.⁵⁶ Endelig anvendes verbalendelsen *-uere* for *-uerunt*, fx. *fuere* for *fuerunt* (de var), én gang i Viborg (337.7) og Tønder (340.12), fire gange i Malmø (347.3, 348.26, 348.30, 348.30) samt én gang i Ystad (363.19) og Horsens (366.19), men ikke i nogen af de øvrige beretninger.

Ser man til sidst på brugen af de retoriske virkemidler, kan det konstateres, at Johannessons omtale af krønikens retoriske udsmykning er en sandhed med modifikationer, for der er ikke megen retorik i krønikens forskellige kapitler.⁵⁷ Af retoriske virkemidler kan nævnes en sporadisk brug af *allitteration* (ens begyndelsesbogstav i flere ord) og *assonans* (tryk på samme vokal i flere ord). Allitteration fx. Prefatio: *mendacissimus magister Martinus* (332.18: den mest løgnagtige mester Martin), *fidem solam sufficere ad salutem* (332.19: troen [er] alene nødvendig for frelse), Flensborg: *permanere permittebantur* (335.11: de tillod at blive), *adhibitis aulicis* (335.11: overladt til slotstjernerne), Tønder: *permanere possent* (340.2: de kunne blive), *frátribus inde fugátis* (340.12: da brødrene var fordrevet derfra). I det sidste eksempel er der også assonans. Denne figur kan endvidere iagttages fx. Prefatio: *òrnaménta a mònastériis* (333.20: prydelser fra klostrene), Malmø: *pùritáte et vtilitáte* (341.22: renhed og nytte), *cantántes et saltántes* (349.29: syngende og dansende), Ystad: *agitáta et infláta* (359.18: ophidset og påvirket). De sidste tre eksempler er også eksempler på *homoio-teleuton* (ens flexionsendelser, finalrim).

Ellers er det mest almindeligt brugte retoriske virkemiddel *conduplicatio* (tautologi, ordpar), af Pinborg kaldet "unødvendig fordobling af udtrykkene". Det findes i alle beretningerne, om end med varierende frekvens. Ud over i de nævnte ingresser kan brugen iagttages fx. Prefatio: *pessimisque ac pestiferis* (333.14: både meget onde og pestbringede), Flensborg: *consilio et responso* (335.9: råd og svar); Viborg: *noue et inaudite* (337.3: nye og uhørte), *quo iure et qua iusticia* (339.9: med hvilken ret og hvilken retfærdighed), *videat et iudicet* (339.10: ser og dømmer), Malmø: *noue et inaudite* (341.15: nye og uhørte), *lectionem ac concionem* (347.30, 348.4: lektie og prædiken), *concionatores et lectores* (348.6: prædikanter og lektorer), *neque labia neque os* (348.14: hverken læber eller mund), Kolding: *vi et iussione* (351.18: ved magt og beslutning), Aalborg: *molestias et derisiones* (352.20: skældsord og latterliggø-

relser), Halmstad: *substancialia principaliaque* (356.7: de væsentligste og vigtigste), Ystad: *diabolico et furibundo spiritu agitata et inflata* (359.17: ophidset ved og påvirket af en djævelsk og rasende ånd), *multa ac innumera conuitia obprobriaque* (359.26: mange og utallige skældsord og skamløse råb), *rabie et clamore* (360.10: skrigen og råb), Horsens: *inflicta et inculcata* (366.12: stødt og indpren-tet), *aduene et peregrini* (367.11: fremmede og pilgrimme), *plura et innumera* (367.3: mange og utallige).

En anden almindeligt anvendt figur er *litotes* (underdrivelse), fx. Flensborg: *non modica ciuium turba* (334.16: en ikke ringe skare af borgere), Malmø: *non modico superbie fastu* (340.32: en ikke ringe grad af hovmodens stolthed), *non parui lapidum* (346.13: ikke ringe bunker af sten), *non modici ponderis* (347.12: af ikke ringe vægt), Aalborg: *potum non modicum* (352.11: ikke ringe mængde øl), Ystad: *non absque ingenti rabie et clamore* (360.9: ikke uden høj skrigen og råben), *non modicum sa[n]guinem* (362.4: ikke ringe mængde blod), Næstved: *non sine lachrimis multorum* (365.6: ikke uden manges tårer). Og en tredje *oratio directa* (direkte tale), som kan iagttages i Malmø (343.10, 343.13, 344.8, 344.10, 345.24, 348.6, 348.11, 349.2), Randers (353.11, 353.12, 353.13, 353.27, 354.1, 354.4), Halmstad (355.18), Ystad (361.17, 361.33, 362.9, 362.18, 363.09, 363.10) og Horsens (367.6). De øvrige retoriske virkemidler benyttes sjældent:

anafor (gentagelse af begyndelsesord): Malmø: *neque ... neque ... neque* (346.35: hverken ... eller ... eller), Halmstad: *nec ... nec ... nec nec* (357.3: hverken ... eller ... eller ... eller);

polyptoton (brug af ord af samme stamme): Malmø: *doctissimi ... doctores* (347.19: allerlærdeste doktorer), Kolding: *christianissimi regis Christiarni* (351.4: den mest kristne kong Christiarns), Randers: *protector hereticorum et ipse hereticissimus* (352.23: beskytter af kætterne og selv den mest kætterske), Halmstad: *libros choralis libralisque de libraria* (356.22: korbøger og [andre] bøger fra bogkammeret), Ystad: *iusto iudici qui omnia iuste est iudicaturus* (362.25: til den retfærdige dommer som skal dømme alle ting retfærdigt);

enumeratio (opremsning): Malmø: *ymaginibus quoque et altarium picturis prorsus profligatis, sectis, destructis et combustis* (342.25: efter at også billederne og altrenes malerier helt var revet ned, skåret i stykker, ødelagt og brændt);

paranomania (ordspil): Malmø: *superatisne iam omnem clerum*

papisticum pecora dixissem priapistica? (345.26: Mon I nu har overvundet hele den papistiske præstestand, jeg kunne kalde jer en priapistisk kvæghjord),⁵⁸ Kolding: *christianissimi regis Christierni* (351.4: den mest kristne kong Christierns);

comparatio (sammenligning): Malmø: *ad summe alacritatis spectaculum* (342.11: til det største morskabens skuespil), Ystad: *si Iudeus aut paganus tale factum miserabileque spectaculum vidisset* (363.4: hvis en jøde eller en hedning havde set et sådant skuespil og et så ynkeligt syn), *si fratres essent pagani, excommunicati aut interdicti* (363.26: som om brødrene var hedninge, bandlyste eller pålagt interdikt), Horsens: *tanquam aduene et peregrini* (367.11: som fremmede og pilgrimme);

paralipsis (sige noget uden at sige det): Ystad: *Item alii duo fratres paucis diebus elapsis diem clausere extremum, sed vtrum ex verberibus aut percussionibus habitis a maledictis Lutheranis vel non, hoc relinquitur iusto iudici qui omnia clare nouit* (363.16: Efter nogle få dages forløb døde ligeledes to andre brødre ... men om det var af de stød og slag, som de havde fået af de forbandede lutheranere eller ej, må overlades til den retfærdige dommer, som kender alle ting nøje);

ironia: Malmø: *tanti splendoris gloriam* (341.23: et så stort lys' herlighed), *gloriam suam* (341.26: deres herlighed), *doctissimi vere theologie doctores futuri* (347.19: ville blive den sande teologis allerlærdeste doktorer), *O preclarum sapientis rectoris magne ciuitatis responsum* (346.5: O hvilket fortræffeligt svar af den store bys viise borgmester).

exclamatio (udråb): Malmø: sidstnævnte eksempel og *O culicem liquantem et camelum glucientem* (346.9: O du, som sier myggen fra, men sluger kamelen);

hyperbole (overdrivelse): Prefatio: *omnes ferme Danie principes corrupti* (333.15: næsten alle Danmarks stormænd er fordærvede), Malmø: *altaria suffodientes, sacerdotes fugantes et sacella sacre edis Diui Petri apostoli funditus destruentes* (342.19: idet de omstyrtede altrene, fordrev præsterne og rev St. Petri kirkes kapeller ned til grunden), Næstved: *Qui statim ab vniuersis et laicis et clericis consilii regni fuerunt perinde atque christianissimi approbati* (365.4: de blev straks godkendt af alle verdslige og gejstlige medlemmer af rigsrådet som endog særdeles kristne);

ekphrasis eller *evidentia* (visuel beskrivelse): Viborg: *illic sue venenate li[n]gue virus euomuit* (336.23: dér kastede han sin forgifte-

de tungen gift op), Malmø: *sue hereseos paruulas emisit interim scintillas* (341.27: han udsendte ind imellem små gnister af sit kæteri), *in fratrum minorum statum venenate li[n]gue iaculari spicula* (342.32: at slynge sin forgiftede tungen spyd mod mindrebrødrenes stand), *ita ira efferbuit, vt neque labia neque os a tremore tenere posset* (348.14: brusede han i den grad op i vrede, at han ikke kunne forhindre hverken sine læber eller sin mund i at ryste).

De mest retoriske afsnit i krøniken synes at være Prefatio, Malmø- og Ystadberetningerne. I Malmø findes den største variation i brugen af virkemidler, i Ystad, hvor virkemidlerne kombineres med en repeterende brug af medlidenhedsskabende ord, den største emotionalitet. I modsætning til broder Jacob og de øvrige forfattere har broder Rasmus virkelig forsøgt at fremkalde, hvad der inden for den retoriske terminologi kaldes *indignatio*, *compassio* og *commiseratio* - forargelse, medfølelse og medlidenhed.

Konklusionen på denne lange gennemgang af krønikens sprog er, at der nok kan konstateres mange ligheder mellem de enkelte beretninger. De knytter imidlertid beretningerne til hinanden på kryds og tværs og må derfor tilskrives det fælles franciskanske miljø. Samtidig kan der også iagttages signifikante forskelle i ordvalget og behandlingsmåden samt i valget af pronominer og partikler. Derfor synes krønikens forskellige beretninger at have haft hver sin individuelle forfatter. Dette indtryk bestyrkes af de formelagtige ingresser og dateringer, thi set på baggrund af de enkelte beretningers generelt manglende variation i valg af ord og udtryk, er de forskelle, der findes i disse ingresser og dateringer, af større signifikans end deres ligheder. De vidner derfor ikke om en fælles forfatter eller en redaktørs bearbejdelse af andres arbejder, som Gertz og Johannesson mente, men om individuelle forfatters broderier over givne og indlærte formler. Denne opfattelse af de enkelte beretningers individuelle, uredigerede karakter kan yderligere bekræftes af det afsluttede *Amen* i Malmøkapitlet (350.22), af slutsætningen *Hec de conuentu Halmstadensi* i Halmstadkapitlet (359.5: Dette om klostret i Halmstad), af sætningen *In sequentibus omnibus et singulis presens scriptum legentibus clare patebit* i Ystadkapitlet (359.10: I det følgende vil det tydeligt vise sig for alle og hver, som læser nærværende brev)⁵⁹ og af dateringen *anno et die quo supra* i Horsenskapitlet (367.19: år og dag som nævnt ovenfor). Konsekvensen bliver altså, at man må afvise, at broder Jacob og broder Rasmus skulle have forfattet andre afsnit af krøniken end dem af dem selv signerede.⁶⁰

Endelig må man afvise såvel broder Rasmus som broder Jacob som krønikens redaktør, hvis man ved en redaktør mener en munk, der sprogligt og indholdsmæssigt har bearbejdet beretningerne, inden de blev indskrevet i manuskriptet NKS 276 8vo. Ser vi bort fra overskrifterne, den indledende Oratio, Indholdsfortegnelsen og Prefatio, kapitlerne om Viborg og Ystad samt de fem introducerende linier om København og de to afsluttende linier, synes vort manuskript at indholde skriverens ordrette afskrift af det, der blev udarbejdet lokalt og indsendt til provinsadministrationen.⁶¹ Som helhed eller krønike betragtet må manuskriptet NKS 276 4to derfor anses for at være et originalmanuskript.

Datering og formål

Dette rejser to spørgsmål. Det ene er, hvornår disse indberetninger er blevet udarbejdet, og hvornår de er blevet samlet til en krønike. Det andet med hvilket formål, det er sket.

Ifølge Hans Knudsen er krønikens ældste parti kapitlet om klostret i Flensborg og det yngste kapitlet om klostret i Horsens. Da munke-
ne blev fordrevet fra de to klostre 7. juni 1528 og 29. december 1532, kunne Flensborgberetningen følgelig ikke være ældre end sommeren 1528 og Horsensberetningen end begyndelsen af 1533. Den sidste beretning var imidlertid ikke meget yngre, for kong Frederik I, der døde 10. april 1533, omtales i denne på en måde, "at det maa ansees for afgjort, at han endnu levede paa den Tid, da den blev nedskreven."⁶²

Knudsen, der havde høje tanker - alt for høje synes det undertiden - om krønikens sandhedsværdi,⁶³ forestillede sig altså en succesfuld nedskrivning af de enkelte beretninger om klosterfordrivelse, efterhånden som disse havde fundet sted. Gertz og Johannesson overtog denne opfattelse.⁶⁴ Sidstnævnte gjorde dog opmærksom på, at man måtte "räkna med dels en tidsperiod för upptecknandet av de olika konventens redogörelser, dels en period för krönikans slutliga utredigering på grundval av detta material", hvorfor Knudsens dateringer kun kunne gælde første fase i krønikens tilblivelse, nemlig "uppsättandet av de olika konventens berättelser."

Bemærkningerne om kongen i Tønder- og Koldingafsnittene (339.17-18, 351.3-5) og samt udfaldene mod Mogens Gøye i Prefatio og i kapitlerne om Aalborg, Randers, Næstved, Kalundborg og Horsens (334.8-10, 352.3-4, 352.23-353.1, 364.16-17, 365.26,

366.13) viste ifl. Johannesson, at den sidste bearbejdning af materialet måtte have fundet sted i perioden efter herredagen 1533. Med de daværende gunstige udsigter til en katolsk restauration, måtte der have været særligt *ändamål* med krøniken.⁶⁵

For at nå til en bestemmelse af dette formål, gjorde Johannesson opmærksom på, at krønikens tekst "ej hänger samman vare sig ur språklig eller ur logisk synpunkt."⁶⁶ Derfor var den trods titlens udsagn om det modsatte ikke nogen krønike. Hvad den så var, røbede titlens anden halvdel: *brevis processus in causa expulsionis fratrum Minoritarum*, som Johannesson oversatte "en kort juridisk inlaga vid rättegången om gråbrödernas utdrivande." Skriftet var altså "ett förberedande utkast till en inlaga vid en rättegång." Denne planlagte proces skulle imidlertid ikke føres i Danmark, men ved kurien i Rom, for franciskanerordenen var efter pave Nicolaus IV's bulle af 1288 placeret direkte under pavestolen.⁶⁷ Udsagnet *sub rege Frederico christianissimi regis Christierni filio* i Koldingafsnittet (351.4: Under kong Frederik, den mest kristne kong Christierns søn) bekræftede teorien om, at skriftet henvendte sig til et udenlandsk publikum. Christiern I var nemlig kendt ved kurien siden sit besøg i Rom 1474.⁶⁸

Det redaktionsarbejde, som provincialminister Rasmus Clausen (1531-1534) påbegyndte, var altså blevet fortsat under hans efterfølger Anders Bertelsen (1534-1537). Men færdigt blev det ikke, for i begyndelsen af 1535 vendte krigslykken sig til den af jyderne valgte luthersksindede kong Christian (III). Herefter kunne "utsikterna för en restaurering av orden i dess gamla rättigheter" ikke længere "bedömas ljusa", og det tjente derfor intet formål at gøre krøniken færdig.⁶⁹

Johannessons opfattelse af krønikens produktionsforhold og juridiske formål blev overtaget af de følgende historikere og kan iagttages hos bla. Henning Heilesen, Jørgen Nybo Rasmussen, P.G. Lindhardt og Kai Hørby.⁷⁰ I indledningen til sin senere oversættelse af krøniken mente Heilesen imidlertid, at det var mere sandsynligt, at den planlagte proces skulle have været ført for herredagen i København 1534.⁷¹ Nybo Rasmussen tilsluttede sig derefter dette synspunkt og gjorde yderligere opmærksom på, at herredagen i 1533 havde stillet en restitution af de tabte klostre i udsigt ved den følgende herredag.⁷² Udarbejdelsen af krøniken skulle altså have haft til formål at tjene som indlæg i den proces, munkene ville anlægge ved den københavnske herredag 1534 for at få deres klostre tilbage. Da denne

herredag aldrig blev afholdt, var der ingen grund til at færdiggøre krøniken.

Ud over at stedet for den påtænkte proces blev flyttet fra Rom til København, og at tidspunktet for opgivelsen af krønikearbejdet blev skubbet et år tilbage, er der ingen forskel mellem Johannessons, Heilesens og Nybo Rasmussens synspunkter vedrørende krønikens produktionsforhold og formål. Men har de ret heri? Man kan have sine tvivl.

For det første bygger alle tre forfattere på Knudsens gamle opfattelse af krønikens successive tilblivelse. At de enkelte redegørelser, Johannessons primære relationer, skulle være forfattet umiddelbart efter at begivenhederne havde fundet sted, er der intet, der entydigt viser, for synspunktet at kong Frederik skulle have været i live, da bemærkningen om ham i Horsensberetningen blev nedskrevet, er på ingen måde selvindlysende. Det samme gælder opfattelsen af, at de kritiske bemærkninger om kongen og Mogens Gøye skulle være senere, redaktionelle tilføjelser. Disse dateringsproblemer forsvinder imidlertid, hvis man regner med, at beretningerne er blevet udarbejdet efter kong Frederik I's død.⁷³

For det andet lider Johannessons opfattelse, at franciskanerne havde til hensigt at få deres klostre tilbage ved en kurial proces, af såvel indre som ydre svagheder. Således er han ikke klar over, at det var forbudt franciskanerne at henvende sig til paven uden deres generalministers udtrykkelige tilladelse,⁷⁴ og at den rosende vending *christianissimus* om Christiørn I er et ordspil, opfundet og brugt i katolske kredse i slutningen af kong Frederik I's regeringstid for at kontrastere faderens og sønnens kirkepolitik.⁷⁵ Udsagnet har derfor en indenrigsk funktion og intet at gøre med en eventuel erindring i Rom om en dansk konges besøg tres år tidligere. Samme funktion må de mange danskere, der er nævnt ved navn i krøniken, have, for man spørger unægtelig sig selv, hvorfor paven og kurien skulle ulejliges med alle disse for dem ganske ligegyldige personnavne. Videre kan man spørge, om embedsmændene i kurien ville kunne forstå ord som *rutheri*, *tyltter*, *wobnswdt*, *sawff* og *en fyrekandt bwæ*? Endelig er det vel også tvivlsomt, om de fattige franciskanere skulle have råd til at føre en proces ved kurien mod en afdød konge, medlemmer af højadelen og byernes borgmestre og råd. Ville de ikke også have været totalt ligeglade med pavens dom?⁷⁶

Der synes således at være mere ræson i Heilesens teori, at franciskanerne med krøniken forberedte en proces for herredagen i 1534.

Men den teori er nu også problematisk. Ganske vist krævede den præposition, der blev forelagt herredagen i sommeren 1533 af det såkaldte prælatparti, de nedlagte tiggerklostre retableret, men hverken det eller de øvrige krav om restitution af kirke- og klosterjord kunne samle flertal på herredagen. I den afsluttende reces af 3. juli 1533 hed det nemlig blot, at om *the Tyggebrøder closther, som forstørret er, schall yththermeræ handles i tiilkommendis herredag*.⁷⁷ Man kan derfor ikke hævde, at herredagen havde stillet en restitution af de nedlagte klostre i udsigt.⁷⁸ Iøvrigt var det også forbudt franciskanerne at føre proces ved verdslige domstole.⁷⁹

Der er imidlertid endnu et problem, fælles for såvel Johannesson som Heilesen og Nybo Rasmussen. Er krøniken i det hele taget et procesindlæg? Teorien herom hviler udelukkende på tolkningen af ordene *processus* og *causa* i krønikens titel. Det er rigtigt, at de to ord i kanonisk ret undertiden kan betyde "procesindlæg" og "rets-sag", men normalt betyder de nu blot "fremadskriden", "forløb", "fremgang" og "årsag", "grund", "anledning", "emne".⁸⁰ Da det er i disse gængse betydninger, ordene er anvendt i beretningernes ingresser (350.26, 360.3, 365.24, 366.9), er der ingen grund til at tro, at de skulle være brugt anderledes i titlen. Derfor må vi oversætte titlens *processus* med "forløbet" og *in causa* med "i anledning af" eller blot "vedrørende". Sprogligt kan man altså ikke begrunde teorien, at krøniken skulle tjene som indlæg i en kommende proces.

Krøniken har da heller ikke en juridisk-processuel struktur. Den følger ikke det retoriske skema: *exordium, narratio, postulatio, confirmatio* og *peroratio* (indledning, sagsfremstilling, krav, argumentation for kravet og sympatiskabende afslutning) og stiller intetsteds krav om erstatning eller restituering. Retorisk er krøniken en lang *narratio* med elementer af *peroratio*. Denne manglende juridiske struktur kunne måske forklares ved krønikens ufærdige form. For at krøniken aldrig blev gjort færdig er evident. Det er imidlertid ikke, som man siden Gertz har ment, den manglende redaktionelle og sproglige bearbejdelse, der gør den ufærdig, men de aldrig modtagne redegørelser for munkenes fordrivelse fra deres klostre i København og Trelleborg. Havde provinsledelsen fået dem, var de blevet skrevet ind i vort manuskript. Og så havde krøniken været færdig.

Især kan det undre, at det ikke er lykkedes provinsledelsen at få en redegørelse for lukningen af klostret i København, for de fordrevne københavnske munke må - hvis vi ser bort fra dem, der etablerede sig som håndværkere i byen eller flakkede rundt på vejene - være

søgt til Roskilde eller Helsingør, dvs. til byer der vedblev at være katolske indtil 1536/37.⁸¹ Det at en sådan redegørelse, som man skulle tro ville have været en smal sag for provinsledelsen i Roskilde at fremskaffe, ikke er modtaget,⁸² kan få en til at se udarbejdelsen af krøniken og dermed dens formål i en noget anden kontekst.

Da Frederik I døde 10. april 1533, vejrede katolikkerne i Danmark morgenluft. Nu skulle hertug Hans, der var katolsk opdraget, være konge og de religiøse forhold bringes tilbage til tiden før 1527. Selv om det ikke afspejler sig i kilderne, må der i månederne mellem kongens død og herredagens åbning 8. juni være ført uformelle drøftelser rigsråderne imellem: om valget af hertug Hans, om formyndrerregeringens sammensætning, om den politiske, religiøse og kirkelige situation. Den præposition, der blev forelagt herredagen til debat, var et resultat af sådanne drøftelser mellem en del af den katolske majoritet blandt rigsråderne: de bortløbne munke skulle bringes tilbage til deres klostre, kirke- og klostergodset restitueres, de nedlagte tiggerklostre retableres og kirkeranere straffes.⁸³

Denne gunstige situation mellem kongens død og herredagens åbning ønskede også franciskaneres provincialminister Rasmus Clausen at udnytte. Derfor sendte han breve ud til de klostre, hvori de fordrevne guardianer opholdt sig, og bad dem indsende en redegørelse for de omstændigheder, der havde ført til munkenes fordrivelse.⁸⁴ De tidligere guardianer fulgte ordren og fik udarbejdet en redegørelse, som efter diskussion med de munke, der havde dannet klostrets kapitel, blev sendt til provinsledelsen. Om det var guardianerne selv eller en af deres munke, der udarbejdede de endelige indberetninger, unddrager sig vor erkendelse, men er egentlig uden betydning, for det var guardianerne og kapitlerne, der med deres besegling garanterede for deres korrekthed.⁸⁵ Efterhånden som indberetningerne ankom til Roskilde, blev de indskrevet i det manuskript, vi i dag kender som NKS 276 8vo,⁸⁶ således at man havde en samlet fremstilling af ordenens trængsler, der kunne læses af biskopperne og de øvrige gejstlige rigsråder, *inden* forhandlingerne om klostrene begyndte på herredagen i København 1533.⁸⁷

To af kapitlerne blev imidlertid skrevet af munke, der opholdt sig i provincialens kloster i Roskilde. Forklaringen herpå kunne være, at de ansvarlige - viceguardian Niels Tybo i Ribe, der havde været Viborgklostrets guardian, og den tidligere Ystadguardian Anders Bertelsen, der fra 1532 var guardian i Odense - ikke havde indsendt de ønskede redegørelser til tiden. Denne enkle forklaring strider imid-

lertid mod den codicologiske iagttagelse, at kapitlerne om Flensborg og Randers har været indskrevet i manuskriptet efter Viborg- og Ystadafsnittene. Desuden må man, hvis den var rigtig, undre sig over, at Anders Bertelsen ikke selv udarbejdede den ønskede redegørelse, når han havde tid til at læse og godkende den beretning, broder Rasmus skrev om munkenes fordrivelse fra Ystad.⁸⁸ En bedre forklaring er derfor, at provinsadministrationen og munkene i Roskilde selv har kunnet levere de to redegørelser, hvorfor det ikke var nødvendigt at henvende sig til Niels Tybo og Anders Bertelsen. Hverken broder Jacob, der var provincialens *socius*,⁸⁹ broder Rasmus eller nogen anden i klostret i Roskilde var imidlertid i stand til at levere de to sidste redegørelser, der stadig manglede. Og da disse ikke kom inden den fastsatte deadline, blev det en ufuldstændig krønike, provincialministeren måtte overdrage til ordenens velgørere. Men trods disse mangler burde læsningen kunne skabe så megen *indignatio* og fremkalde så megen *compassio* og *commiseratio*, at de katolske rigsråder måtte kunne få herredagen til at acceptere, at de fordrevne munke skulle have deres klostre, kalke, bøger og levnedsmidler tilbage. At herredagen, splittet som den var, ikke kunne nå til enighed herom, er jeg ikke sikker på, at alle kunne vide i det sene forår 1533.⁹⁰

Afsluttende bemærkninger

Da de lutherske reformrørelser begyndte at brede sig i Danmark, oplevede den danske franciskanerprovins sin hidtil største krise. Nu blev der for alvor sat spørgsmålstejn ved munkenes salutariske indsats og fortjenester. I angst for fortabelse, kombineret med en god portion misundelse over tiggermunkenes materielle velstand, vendte en stadig stigende del af befolkningen sig mod munkene og deres selvværdige liv og selvopfattelse.⁹¹ Klostrene ønskede man lukket og munkene smidt ud af byerne, så handel og håndværk kunne blomstre under den alfaderlige Guds omsorg, velvilje og forsyn.

Det var imidlertid ikke første gang, der blev sat spørgsmålstejn ved franciskanernes frelsebringende virksomhed. Allerede i 1300-tallet var deres liv og dagligdag som følge af privilegier og dispensationer, givet af skiftende paver og ordensgeneraler, så langt fra de oprindelige idealer, at mange følte, at en reformering måtte finde sted. Det blev i det følgende århundrede til striden mellem konventualer og observanter. Da de første, der satte lydighed til paven og

deres generalminister over bestemmelserne i ordensreglen, betragtede observanterne som uromagere og oprørere, mens disse på deres side opfattede konventualerne som forrædere og kættere, blev striden bitter og uforsonlig.⁹² Ja, undertiden flød der endog blod, når de militante og fundamentalistiske observanter med hjælp af den verdslige og gejstlige øvrigheds soldater fordrev konventualerne fra deres klostre.⁹³ Thi kun hvor myndighederne, det være konger, fyrster, biskopper og lokaløvrighed, støttede observanterne, synes de at have sejret. Således som det skete i Danmark, hvor dronning Dorothea, kong Hans og dronning Christine ihærdigt arbejdede på at få observansen indført i de danske klostre.⁹⁴ Hvor voldsom og blodig striden var i vort land, kan ikke afgøres, for også her var det sejrherreerne, der skrev historien.⁹⁵ Men der er dog vidnesbyrd om, at fordrivelsen af konventualerne også hos os kunne have brådnede pander, legemsbeskadigelser og død til følge.⁹⁶ I 1518-19 bukkede de sidste danske konventualklostre under og tilsluttede sig mere eller mindre helhertet observansen.⁹⁷

Blot ti år senere gik de lutherskinspirerede prædikanter med Bibelen i hånden til angreb på gråbrødrene og de andre tiggermunke. Og med befolkningens hjælp, støttet og opildnet af kong Frederik, Mogens Gøye og nogle få andre adelsmænd samt af byernes borgmestre og rådmænd blev munkene fordrevet fra deres klostre. Af munkenes egne redegørelser skete det på den mest uretfærdige, umenneskelige og ukristelige måde, som visse steder var nok så voldelig og brutal. Det ville alle i samtiden, der var munkene venligsindede, kunne give dem ret i, når de læste deres krønike. Men læstes den af dem, der var deres modstandere, ville de, hvis de havde deres erindring i behold, nemt kunne tænke, at observantbrødrene vel egentlig blot havde fået den behandling, de selv ti, tyve, tredive eller fyrre år tidligere havde udsat konventualerne for. Argumentationen for at fordrive munkene var den samme, for både dengang og nu mente man, at munkene ved deres ugudelige liv ville fremkalde Guds straf over de byer, hvori de boede. Og det samme var munkenes reaktion, for observanterne tog som konventualerne kampen op og glemte ordene i deres gamle regel: *Si autem persequuntur vos in una civitate, fugite in aliam* (Men hvis de forfølger jer i en by, ty til en anden).⁹⁸ Historien har det undertiden med at gentage sig.

Noter

1. *Skrifter af Paulus Helie*, III, ed. M. Kristensen, Kbh. 1933, 63-64.
2. Krøniken er udgivet af H. Knudsen, 'En gammel Krønike om Graabrødrenes Udgjælse af deres Klostre i Danmark', *Kirkehistoriske Samlinger*, 1, 1849-1852, 332-367, og senest af M.Cl. Gertz i *Scriptores minores historiae Danicæ*, II, Kbh. 1918-1920, 331-367. Alle referencer til krøniken er til sidstnævnte udgave, der forkortes SM II. Ved citater har jeg normalt kun angivet deres side og begyndelseslinje. Den nyeste oversættelse er foretaget af H. Heilesen, *Krøniken om Graabrødrenes fordrivelse fra deres klostre i Danmark*, Kbh. 1967, som dog skal benyttes med varsomhed, cf. J. Pinborgs rec. i *Historisk Tidsskrift*, 12.4, 1969, 327-330.
3. Ud over indledningerne og kommentarerne til Knudsens, Gertz' og Heilesens udgaver er den vigtigste litteratur om krøniken: G. Johannesson, 'Hur tillkom "krönikan" om gråbrödernas bortjagande ur Danmark?', *Kirkehistoriske Samlinger*, 6.6, 1948-1950, 17-31, og J. Nybo Rasmussen og J. Pinborg, 'Broder Jacob Johansen og Uddriveskrøniken', *Historisk Tidsskrift*, 12.1, 1963-1965, 193-221, hvor siderne 193-200 og 208-221 er forfattet af Nybo Rasmussen og siderne 200-208 af Pinborg. Artiklen, omarbejdet til hagiografi, findes også på italiensk: 'Fra Giacomo della Danimarca et la Cronica dell'espulsione dei Frati Minori Danesi', *Archivum Franciscanum historicum*, 58, 1965, 48-88, 330-331.
4. J. Nybo Rasmussen, *Bruder Jakob der Däne OFM als Verteidiger der religiösen Gleichberechtigung der Indianer in Mexiko im XVI. Jahrhundert*, (Institut für europäische Geschichte Mainz, 58), Wiesbaden 1974, *Broder Jakob den Danske, kong Christian II's yngre broder*, Odense 1986. - Den første skandinaviske franciskaner i Amerika var nordmanden Petrus, der døde i Toledo 1519, L. Wadding, *Annales Minorum*, XVI, Romae 1736, 91.
5. *Bibliotheca Rostgardiana*, Hafniæ 1726, 477-8, 508, 510. Prisen for de tre manuskripter var ifl. Det kgl. Biblioteks eks. 2 med tilskrevne købernavne og priser henholdsvis 2 rd. 6 sk., 4 rd. 4 mk. 2 sk. og 8 rd., cf. E. Jørgensen, 'Biskop Christen Worms Manuscriptsamling', *Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen*, VI, 1919, 77-78.
6. E don. var. 1: Bartholiniana K, 539-565.
7. AM 870 4to. Desuden findes krøniken i håndskrifterne Add. 171b, GKS 2497, 2498 og Thott 1559, alle 4to. Disse er fra første halvdel af 1700-tallet og uden betydning for tekstfastsættelsen, cf. Gertz' håndskriftsbeskrivelse, SM II, 327-330.
8. SM II, 327, J. Nybo Rasmussen 1963-1965, 199. Tidligere havde H. Knudsen 1849-1852, 330, dateret det til første halvdel af 1500-tallet og givet udtryk for, at det muligvis kunne være skrevet omtrent på samme tid, som krøniken var forfattet.

9. Svarende til SM II, 346.2 og 365.26.
10. NKS 276 4to, 7v, svarende til SM II, 343.6, hvor ordene *Scriptum enim*, der kommer igen i lin. 7, er overstreget foran *Porro*.
11. SM II, 353.8: *ei conuentum fratrum minorum Randrusiensem dono dedisset* (havde givet ham mindrebrødrenes kloster i Randers).
12. Håndskriften er ikke identisk med en af dem, som findes i Petrus Olai's AM 107 8vo, eller som kan iagttages i de bevarede franciskanske bøger i Flensborg. Om disse se J. Nybo Rasmussen, 'De danske franciskaneres bøger i Flensborg', *Kirkehistoriske Samlinger*, 1977, 51-80, og G. Kraack og N. Lorenzen, *Die St.-Nikolai-Bibliothek zu Flensburg*, (Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte, 35), Flensburg 1984, 175-259, nr. B 11, 23, 33, 56-57, 66-71, 97, 101-102, 109, 140, 150, 166-167, 231, 235, 238, 332, 342-347, 401, 407, 413.
13. Det første vandmærke har ligheder med Briquet 8709 fra 1528, men da kun den nederste del af mærket er bevaret, skal man være varsom med identifikationen, C.B. Briquet, *Les Filigranes*, IV, ed. A. Stevenson, Amsterdam 1968.
14. Desuden har håndskriftets ejere før Matthias Worm overstreget ord rundt omkring i teksten i et forsøg på at skjule angrebene på Frederik I og Mogens Gøye. Læsning af disse volder normalt ikke større vanskeligheder.
15. Cf. Magnússons marginalbemærkning, AM 870 4to, 15: *heic nunc desunt 2 folia in codice, qvæ olim aderant, cum codicem Ripis versarem* (her mangler nu 2 blade i manuskriptet, som var der dengang, jeg afskrev manuskriptet i Ribe).
16. AM 870 4to, 51: *aliquot foliis puris in libro relictis* (adskillige blanke blade er tilbage i bogen) hedder det efter den københavnske indledning.
17. Bartholin K, 549: *Deest unum aut plura folia* (Et eller flere blade mangler). I AM 870 4to, 36 gentages denne oplysning, som Magnusson senere har rettet til *Deest unum folium* (Et blad mangler).
18. Flensborgberetningen fylder med overskrift 59 og Randersberetningen 45 linier. Med et linieantal på 19-22, som er det normale i manuskriptet, ville der under forudsætning af, at de følgende tekster allerede var indskrevet, ikke være plads til dem, hvis de skulle være påbegyndt øverst på en ny side.
19. Dette forekommer mig at være den enkleste forklaring, selv om man vel også kunne mene, at skriveren efter at have skrevet teksten på siderne i det 4. læg er blevet opmærksom på, at han havde glemt Trelleborg og derfor har placeret Trelleborgoverskriften på en ledig side i det 3. læg.
20. H. Knudsen 1849-1852, 325.
21. SM II, 339.10-13, 364.7-11.
22. GKS 2497 4to, A1r, Thott 1559 4to, 48r. Derimod angives kun broder Rasmus som forfatter i Rostgaards auktionskatalog 1726, 478.
23. E. Pontoppidan, *Annales Ecclesiæ Danicæ diplomatici*, II, Cop. 1744, 800, 827, 849, 859, 867.

24. J.B. Daugaard, *Om de danske Klostre i Middelalderen*, Kjøb. 1830, 110, H. Knudsen 1849-1852, 328-329.
25. M.Cl. Gertz i SM II, 326-327.
26. G. Johannesson 1948-1950, 17-31.
27. J. Pinborg 1963-1965, 200-208.
28. J. Pinborg 1963-1965, 200.
29. Det gælder vist også for J. Nybo Rasmussens artikeldel, idet han her blot gentager, hvad han nogle år før har skrevet, at det var "broder Jakobs plan att samla och redigera fakta om de enskilda klostrens utplundring och ödeläggelse." Indledning til Agostino M. Lundin, 'Franciskanernas utdrivande från deras kloster i Malmö - Halmstad - Ystad - Viborg', *Credo*, 42, 1961, 153. Først i hans *Franciskanerne i Norden*, (Ælnoths skriftserie, 3), u.s. 1994, 19, bliver Jacob eksplicit gjort til krønikens redaktør.
30. Fx. er det forkert, at broder Jacob bruger partiklen *enim* (thi) i Viborg-beretningen.
31. K. Rübner Jørgensen, 'Kirkestormen i København 1530', *Danske Magazin*, 8.6, 1995, 348-356, 'Humanistiske træk i Paulus Helie's *Chronicon Skibyense*', *Danmark og Europa i Senmiddelalderen*, ed. P. Ingesman og B. Poulsen, Århus 2000, 282-305, 'Paulus Helie og Peder Månsson - To 1500-tals oversættere af Erasmus af Rotterdams *Institutio principis Christiani*', *Arkiv för nordisk Filologi*, 115, 2000, 203-232.
32. G. Lindholm analyserer således mellem 68 og 703 sætninger, T. Janson 100 sætninger og A. Ellegård min. 2000 ord, selv om han mener, at man skal have 10.000 ord for at nå sikre statistiske resultater, G. Lindholm, *Studien zum mittellateinischen Prosarhythmus*, (Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia, X), Stockholm 1963, 9 n. 11, T. Janson, 'Word, Syllable, and Letter in Latin', *Eranos*, 65, 1967, 49-64, A. Ellegård, *A Statistical Method for Determining Authorship: The Junius Letters, 1769-1772*, (Gothenburg Studies in English, 13), Göteborg 1962, 9-24.
33. J. Pinborg 1963-1965, 207. Alligevel tør han udtale, at kapitlerne om Aalborg (155 ord) og Køge (98 ord) ikke har noget særpræg, og at kapitlet om Kalundborg (105 ord) ikke udviser lighed med hverken broder Jacobs eller broder Rasmus' stil. Så korte disse tekster er, kan man overhovedet ikke udtale sig om deres stil - hverken i den ene eller anden retning.
34. SM II, 340.34, 348.8, 349.10.
35. SM II, 335.1, 342.6, 341.30.
36. Cf. at Malmøforfatteren også anvender middelalderlige ord, når han kalder Klaus Mortensen Tøndebinder og Hans Olufsen Spandemager *tunnarum fabricator* og *urnarius* (340.20, 342.16, 343.33), mens Paulus Helie har givet dem de klassisk inspirerede navne *uascularius* og *sitularius* i *Chronicon Skibyense*, *Skrifter af Paulus Helie*, VI, ed. M. Kristensen og H. Ræder, Kbh. 1937, 112.29, 113.6. Desuden er det ikke kun et spørgsmål om ord, men også om stil. Og her ligger Malmøberetningen med dens pri-

mitivt formulerede sætninger milevidt fra klassisk latin.

37. Fx. hører vi intet om franciskanermunken Rasmus, som Hans Tausen ifl. Paulus Helie omvendte og som spillede en vigtig rolle i reformationen af byens kirkeliv, H.P. Resen, *Lutherus triumphans*, Hafniæ 1617, H7, cf. Peder Hegelunds beretning, trykt som tillæg til H. Heilesens oversættelse 1967, 80.

38. Da det normalt kun er disses forekomst, ej deres indhold, Malmøforfatteren refererer, kan man ikke som Pinborg hævde, at beretningen har et teologisk og dogmatisk perspektiv. Af archielekt Aage Jepsen Sparres brev mod de lutherske gejstlige i Malmø 1528, *Danske Magazin* 3, 1747, 236-239, fremgår, at diskussionspunkterne kan have været retfærdighed *allene af dend blote Troo*, den frie vilje, skærsilden, antallet af sakramenter, messen og nadver *sub utraque*, helgenernes forbøn, det almindelige præstedømme, præsteægteskabet, klosterlivets bedrageri og paverne som antikrister, altså de normale reformatoriske stridspunkter.

39. J. Pinborg 1963-1965, 208.

40. Selv om franciskanermunkens evne til at udtrykke sig på latin naturligtvis kunne variere, synes der i senmiddelalderen at have været problemer med munkenes latinkundskaber. På observanternes provinskapitel i Strasbourg 1464 bestemtes det nemlig ifl. Nicolaus Glassbergers krønike, *quod fratres omnino loquantur verbis latinis, maxime iuvenes et sacerdotes, et qui in hoc vitiosi fuerint, debeant in capitulo dicere culpas suas ac debite puniri. Patres etiam seniores propter exemplum dandum iuvenibus assuescant idiomate loqui latino* (at brødrene, især de unge og præsterne, altid skal tale med latinske ord, og at de, som har været lastefulde heri, skal bekende deres synd i kapitlet og straffes. De ældre fædre skal også vænne sig til at tale korrekt latin på grund af eksemplet, der gives de unge), *Analecta Franciscana*, II, Ad Aquas Claras 1887, 414. Den sydtyske tidl. franciskanerobservant Konrad Pellikan kan desuden i sine erindringer fortælle, at da han sammen med sin provincial skulle til det store unionsmøde i Rom 1517, tog de som *socius* en munk med, som havde boet 13 år i Italien, *quoniam Itali fratres latine nobis colloqui non poterant* (fordi de italiske brødre ikke kunne tale latin med os), *Das Chronicon des Konrad Pellikan*, ed. B. Riggensbach, Basel 1877, 57. Endvidere er der i de saksiske franciskaneres latinske anklageskrift mod deres provincial Henning 1514 flere sætningsdele på tysk, F. Doelle, *Die Observanzbewegung in der sachsichen Franziskanerprovinz bis zum Generalkapitel von Parma 1529*, (Reformationsgeschichte Studien und Texte, 30-31), Münster/Westf. 1918, 249-256. Fra vort eget land har vi kendskab til et ordensinternt brev fra 1493-1515 skrevet på dansk, *Missiver fra Kongerne Christiørn I.s og Hans's Tid*, II, ed. W. Christensen, Kbh. 1914, 409-411, nr. udat. 34. At munkene talte dansk indbyrdes, viser vel de danske betegnelser for værktøj i Halmstadafsnittet. Det generelt ringe dannelsesniveau omtales også af J. Moorman, *A History of the Franciscan Order from its Origins to the Year 1517*, Oxford 1968, 538-540

og G. Hammer, 'Militia Franciscana seu militia Christi', *Archiv für Reformationsgeschichte* 69, 1978, 62-63, og 70, 1979, 75. For en ældre og langt mere positiv opfattelse, se J. Lindbæk, *De danske Franciskanerklostre*, Kbh. 1914, 41, 82. Han taler imidlertid om hele den middelalderlige periode, mens Moormans og Hammers vurderinger kun gælder senmiddelalderen og reformationstiden.

41. Det gælder fx. verbet *expellere* (uddrive) og det tilhørende substantiv *expulsio*, der findes i alle beretningerne med undtagelse af Tønder, for det kan i udenlandske tekster iagttages som stardardord, når munkene af den ene eller anden grund blev tvunget til at forlade et kloster eller en by, fx. *Cronica fratris Salimbene de Adam*, (Corpus Christianorum continuatio Mediaevalis, CXXV), ed. G. Scalia, Turnholti 1998, 269, 364, 'Chronica fr. Salimbene Parmensis ordinis Minorum', *Monumenta Historica ad provincias Parmensem et Placentiam pertinentia*, III, Parmae 1857, 214, 'Chronica fr. Nicolai Glassberger', *Analecta Franciscana*, II, 1887, 488, 'Memoriale Ordinis Fratrum Minorum a fr. Ioanne de Komorowa compilatum', *Monumenta Poloniae Historica - Pomriki Dziejowe Polski*, V, Lwów 1888, 342, *Monumenta inedita rerum Germanicarum*, IV, ed. E. J. de Westphalen, Lipsiae 1745, 1457, F. Doelle, 1918, 44 n. 8.

42. J. Brøndum-Nielsen, *Sproglig Forfatterbestemmelse. Studier over dansk Sprog i det 16. Århundredes Begyndelse*, Kbh. 1914, 87.

43. SM II, 339.10-13: *Hec retulit mihi, fratri Jacobo, reverendi patris ministri socio, predictus venerabilis pater frater Nicolaus Tybo, tunc gvardianus antedicti conventus Viburgensis, nunc vero vicegvardianus Ripensis* (Dette meddelte mig, broder Jacob, den værdige fader ministerens socius, den omtalte ærværdige fader, broder Niels Tybo, dengang guardian for det omtalte konvent i Viborg, men nu viceguardian i Ribe), 364.7-9: *quod prefatus pater frater Andreas Bertoldi, eiusdem monasterii guardianus, retulit michi, fratri Erasmo Olaii* (som omtalte fader, broder Anders Bertelsen, samme klostres guardian, meddelte mig, broder Rasmus Olsen).

44. Cf. *Cronica fratris Salimbene de Adam*, ed. G. Scalia, 1998, 266: *Hec omnia retulit michi qui presens fuit et videt* (Alt dette fortalte den mig, som var tilstede og så det). Udtrykket *Hec retulit mihi NN* findes i øvrigt så hyppigt i de franciskanske krøniker, at det må anses for at være en standardfrase. Se App. 3.

45. J. Pinborg 1963-1965, 200.

46. I de øvrige beretninger optræder *concio* og dets afledninger i Tønder, Næstved og Kalundborg (339.19, 339.21, 364.21, 364.26, 364.27, 364.31, 366.6), mens *predicatio* med afledninger kan iagttages i Oratio, Prefatio og Ystad (332.1, 332.5, 333.17, 361.9, 361.14, 361.16).

47. Af klassiske eller klassisk inspirerede ord har jeg ud over de nævnte fundet *psalmographus*, ej som vanligt *psalmista*, i Prefatio (332.11) samt *priapistica*, *festa Bacchanalia* og *deus optimus maximus* i Malmøafsnittet (345.27, 349.30, 350.17).

48. Derudover ses ordet *nequaquam* (overhovedet ikke) brugt én gang yderligere i Viborg- og Tønder- samt to gange i henholdsvis Malmø- og Randersberetningerne (339.2, 340.7, 341.30, 345.15, 353.10, 353.27).

49. SM II, 337.26, 338.14, 338.23, 340.9, 340.29, 345.15, 347.31, 351.15, 351.18, 353.29, 358.29, 360.8, 360.19, 360.22, 360.23, 360.28, 365.28, 367.9, 367.12.

50. SM II, 337.16, 338.12, 338.28, 343.2., 343.23, 344.6, 348.30, 351.27, 352.11, 352.16, 352.20, 352.23, 354.14, 357.20, 358.2, 359.14, 359.16, 359.19, 359.26, 359.29, 360.1, 360.11, 360.19, 360.29, 361.1, 361.24, 361.27, 361.30, 366.10.

51. I referatet af indulgensreglerne for franciskanerne i Roskilde hos Bartholin K, 169-170, indledes næsten hver sætning med en præsens participium i nominativ. Denne sætningskonstruktion kan også iagttages i Petrus Olai's optegnelser, SM II, 286-324. I udenlandske tekster findes konstruktionen hyppigt i krøniker, forfattet af franciskanere. Konstruktionen synes at stamme fra Bibelen, da den er såre almindelig hos såvel Matthæus, Marcus som Lucas, ja hos den første kan den næsten ses i hver eneste sætning.

52. SM II, 360.11, 360.19, 360.24, 360.34, 361.2, 361.11, 361.15, 361.23, 361.25.

53. SM II, 337.13, 338.15, 341.2, 344.29, 349.14, 349.19.

54. SM II, 341.33, 353.14, 354.19, 362.31, 366.7, 366.26.

55. Årstallet i Tønderafsnittet er som det andet (forkerte) årstal i Malmøberetningen dog kun kendt fra Magnússons afskrift. Dateringen i Horsensberetningen refererer til et årstal i det udeladte, introducerende brev.

56. Også anvendelsen af rytmiske endelser varierer, fx. slutter 91% af sætningerne i Flensborgberetningen med en af de i middelalderen anbefalede rytmiske endelser (*planus*: - v v - v; *tardus*: - v v - v v; *velox*: - v v - v - v), mens procenterne for Viborg-, Tønder-, Malmø- og Koldingafsnittene er henholdsvis 60, 40, 59 og 43, for blot at nævne de kapitler, Pinborg har tilskrevet broder Jacob. Om de middelalderlige kursusregler, se A. C. Clark, *The Cursus in Mediaeval and Vulgar Latin*, Oxford 1910, T. Janson, *Prose Rhythm in Medieval Latin*, (Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia, XX), Stockholm 1975.

57. G. Johannesson, *Den skånska kyrkan och reformationen*, (Skånsk senmedeltid och renässans, 1), Lund 1947, 148. I virkeligheden virker langt de fleste kapitler temmelig upolerede, et indtryk der bestyrkes af de grammatiske fejl, der ikke skyldes skriveren. I Ystadberetningen findes således kongruensfejl med subjekt i singularis og verbum i pluralis (360.6-8, 360.33-361.1, 362.13-15) og, hvad der evt. kan skyldes skriverens overspringelse af nogle ord, et objekt i nominativ (361.28). Dette upolerede og hastige præg bekræftes endvidere af de mange fortielser og udeladelelser af informationer, der har til følge, at fremstillingerne undertiden får et uklart og uformidlet indhold.

58. Cf. Paulus Helie's mere elegante brug af samme ordspil om Peder Lau-

rentsen i *Chronicon Skibyense*, *Skrifter af Paulus Helie*, VI, 1937, 112.25, cf. K. Rübner Jørgensen 2000 A, 293.

59. *Presens scriptum* kan vel også betyde *nærværende skrift*, men da det i andre franciskanske tekster bruges om breve, har jeg tolket det på samme måde her. Se App. 3.

60. J. Nybo Rasmussen 1963-1965, 214-215, der alene på grund af navnet identificerer provincialministerens *socius* med viceguardianen i Malmø, har dog endnu et par argumenter for at gøre denne *socius* til forfatter af Malmøberetningen: 1) I de to andre større beretninger, der ifl. Pinborg skyldes hans pen, angiver Jacob udtrykkeligt sine kilder. I Flensborgberetningen er det referencen til lægbroderen Hans og i Viborg omtalen af guardianen Niels Tybo som meddelelsesmand (335.1, 339.10-13). Noget tilsvarende findes ikke i Malmøkapitlet. Ergo må han selv have oplevet, hvor der fortælles i dette. 2) Malmøberetningens almene synspunkt falder "så påfaldende sammen med viceguardianen Jakobs", så "Hvis ikke han selv er forfatteren dertil, må Jakob Johansen i hvert fald have været hans meget gode ven for således hele tiden at fremhæve hans tanker og gerninger." Fx. samtalen med Klaus Mortensen: "Denne detaljerede skildring er det umuligt at tilskrive nogen anden end viceguardianen selv: hans person er midtpunktet, hans refleksioner over, hvad han bør gøre, er i enkeltheder gengivet, hans følelser overfor Klaus Mortensen medopleves af læseren ... Det er let at give flere tilsvarende eksempler på, at broder Jakobs oplevelser ... skildres med selvoplevelsens varme og øjenvidnets rigdom på detaljer." Disse argumenter baserer sig på dels en fejltolkning, dels en selektiv læsning af teksterne og røber derudover et ukendskab til middelalderlig litteratur i almindelighed og den franciskanske i særdeleshed. For lægbroderen Hans har ikke meddelt forfatteren de oplysninger, der videregives i Flensborgberetningen, men blot fortalt ham, hvad der gik for sig i kælderens, da borgerne ville have fat i munkenes nybryggede øl. Desuden har Nybo Rasmussen ikke bemærket, at forfatteren af Malmøberetningen også er i stand til at redegøre for de københavnske universitetslæreres skjulte intentioner (340.26), borgmester Jørgen Kock's *mysterium voluntatis* (341.6: hemmelige vilje), Klaus Mortensens tanker (341.17-20) og Frans Wormordsens intentioner (345.11-15). At argumentet i øvrigt ikke er holdbart, fremgår endvidere af Ystadberetningen, der er forfattet af et ikke-øjenvidne, for det forhindrede ikke dens forfatter i at give en nok så detaljermættet redegørelse samt være i stand til i direkte tale at gengive, hvad der var blevet sagt i enrum. Gengivelsen af samtaler i *oratio directa*-form er da også blot en litterær konvention i middelalderen, hyppigt brugt og benyttet af franciskanske forfattere - hvad enten de var hagiografer eller historieskrivere. Der er derfor ingen yderligere argumenter for at tilskrive Viborgforfatteren forfatterskabet af Malmøberetningen.

61. Med lokalt forstår jeg klostrene i Lund, Helsingør, Roskilde, Nykøbing F., Odense, Svendborg og Ribe, for det må have været i dem, de fordrevne

munke fik ophold, hvis de ikke har bosat sig hos familie og venner eller er flakket om som subsistensløse tiggere på vejene. Det eneste, en redaktør synes at kunne have indsat, har været ordene *predictus* og *dictus* om Mogens Gøye i begyndelsen af henholdsvis Flensborg- og Horsensberetningen (334.13 og 366.13), for læses disse beretninger isoleret, har han ikke tidligere været omtalt. Men måske har han været nævnt i de breve, der introducerede beretningerne.

62. H. Knudsen 1849-1852, 327-328.

63. Fx. H. Knudsen 1849-1852, 403, om fordrivelsen fra Malmø, der ifl. krøniken fandt sted i ugen 8.-14. maj 1530: "Hvorledes Henrik Krummedig kunde melde Esge Bille i et Brev fra Malmö af 30. November 1529, at alle denne Byes Klostre og Kirker vare forstyrrede og 'alle Munke forjagede, baade Graabrödre og Helliggeistes' er derfor ikke let at forklare. Men han kan umulig have været godt underrettet." Følger man Kristian Erslevs metodik, ville man jo nok foretrække dateringen i Krummediges samtidige brev fremfor den senere udarbejdede franciskanske krønikes. Det gør da også O. P. Grell, 'The City of Malmö and the Danish Reformation', *Archiv für Reformationsgeschichte*, 79, 1988, 32, skønt han tidligere har accepteret krønikens datering i 'Jørgen Kock. En studie i religion og politik i reformationstidens Danmark', *Profiler i nordisk senmiddelalder og renæssance. Festskrift til Poul Enemark*, (Arusia - Historiske skrifter, III), ed. S.E. Green-Pedersen e.a., Århus 1983, 116.

64. M.C. Gertz i SM II, 326, G. Johannesson 1948-1950, 24-25.

65. G. Johannesson 1948-1950, 25-26.

66. G. Johannesson 1948-1950, 18.

67. G. Johannesson 1948-1950, 29, cf. 1947, 147-148.

68. G. Johannesson 1948-1950, 30.

69. G. Johannesson 1948-1950, 30.

70. H. Heilesen, 'De sønderjyske gråbrødre-klostres undergang', *Sønderjyske Aarbøger* 1962, 40, J. Nybo Rasmussen 1963-1965, 214, 217, P.G. Lindhardt, *Den danske kirkes historie*, 3, Kbh. 1965, 386, K. Hørby, *Reformationens indførelse i Danmark*, (Søndagsuniversitetet, 89), Kbh. 1968, 64.

71. H. Heilesen 1967, 15.

72. J. Nybo Rasmussen 1976, 35, 1994, 16, 19.

73. Flensborgkapitlets oplysning om munken Matthias, der druknede i Østersøen (336.1-5), og Malmøkapitlets om guardianen Gabriels frafald og tilslutning til prædikanternes parti (350.16-17), viser, at disse beretninger må være skrevet flere år efter de begivenheder, der havde ført til munkenes fordrivelse. I samme retning peger de mange faktuelle fejl og fortielser i krøniken, som hvis man vil være positiv til dels kan opfattes som forglemmelser. Her blot nogle eksempler: I Malmøkapitlet (342.6-10) gives aftalen mellem byens prædikanter og sognepræsten ved St. Petri et indhold, der ikke er i overensstemmelse med sognepræstens resignationsbrev af 29. sep-

tember 1529, og der angives som nævnt et andet tidspunkt for munkenes fordrivelse end i Krummediges brev af 30. november 1529; i Ystadkapitlet kaldes en af byens borgmestre Nicolaus Wynther (363.15), mens han i Frederik I's brev til borgerne hedder Iess Wintter, og i Viborg- og Randerskapitlerne forties helt de frafaldne brødre Rasmus' og Niels' rolle i reformationen af byernes kirkeliv, cf. H. Knudsen 1849-1852, 376, 403, *Kong Frederik den Førstes danske Registranter*, ed. K. Erslev og W. Møllerup, Kjøb. 1879, 306, G. Johannesson 1947, 346, *Skrifter af Paulus Helie*, IV, ed. M. Kristensen, Kbh. 1934, 30.

74. *Constitutiones generales* 1316 og 1331, *Archivum Franciscanum Historicum*, 4, 1911, 287, 2, 1909, 291. - G. Johannesson 1948-1950, 28-29, omtaler med J. Lindbæk 1914, 87, som kilde, at en redegørelse for tilstanden i den danske ordensprovins blev oplæst på franciskanernes generalkapitel i Nice 1535. Han mener dog ikke, at der er tale om *Uddriveseskrøniken*, blot at de danske munke derved kunne skaffe sig nyttige kontakter med henblik på den kommende proces i Rom. Hertil kan dog siges, at fremlæggelsen af sådanne redegørelser altid fandt sted på ordenens generalkapitler, så der var intet specielt ved oplæsningen i 1535. Hverken i det samtidige tillæg til Glassbergers krønike eller hos den senere ordenshistoriker Wadding, hvor generalkapitelbeslutningerne hyppigt refereres, er der omtale af den danske redegørelse, så noget større indtryk har den næppe gjort, *Analecta Franciscana*, II, 1887, 564, L. Wadding XVI, 1736, 395. Vor viden om redegørelsen stammer fra ordensgeneralens brev til Lütke Namensens 25. maj 1535, der er overleveret hos O.H. Møller, *Vermischte Nachrichten und Urkunden welche den Stifter der lateinischen Schule in Flensburg, Ludolphum Naamani ... betreffen*, Flensburg 1775, 31-32, optrykt i *Diplomatarium Flensborgense*, II, ed. H.C.P. Seidelin, Kjøb. 1873, 248-249.

75. Fx. bruges det således af Paulus Helie i *Chronicon Skibyense*, *Skrifter af Paulus Helie*, VI, 1937, 129.30-31. Udtrykket *christianissimus* stammer i øvrigt fra Frankrig, hvor det indgik i den franske konges titel. *Litterae Caroli, christianissimi regis Francorum*, siger Glassberger, der dog også kan anvende udtrykket om andre konger, *Analecta Franciscana*, II, 1887, 298, 559.

76. G. Johannesson 1948-1950, 19, mistolker desuden Halmstadskapitlets bemærkning om *littere testimoniales* og dets oversigt over deponerede og mistede besiddelser, når han mener, at den slags materiale har været blandt forarbejderne til krøniken, for der er intet i de andre afsnit, der viser, at så skulle have været tilfældet. Inden for tiggermunkeordenerne var *littere testimoniales* det skriftlige identitetsbevis, en munk skulle medbringe, når han rejste fra et kloster til et andet, så der lå intet specielt eller usædvanligt bag Halmstadforfatterens henvisning til disse breve, se bla. *Constitutiones generales* 1316, *Archivum Franciscanum Historicum*, IV, 1911, 286, 292, 522, og for dominikanernes vedkommende generalkapitelakterne 1242, ed. B.M. Reichert, *Monumenta ordinis Fratrum Praedicatorum historica*, III, Romae

1898, 23.

77. A. Heise, 'Herredagen i Kjøbenhavn 1533', *Historisk Tidsskrift*, 4.3, 1872-1873, 491, cf. 362. Recessen af 3. juli 1533 er her trykt som bilag 17, 487-493, men findes også i *Danske Magazin*, 3, 1810, 105-110, og J.L.A. Kolderup Rosenvinge, *Samling af gamle danske Love*, 4, Kjøb. 1824, 151-154.

78. Således ellers J. Nybo Rasmussen 1986, 86.

79. *Constitutiones generales* 1316, *Archivum Franciscanum Historicum*, 4, 1911, 287.

80. R. Köstler, *Wörterbuch zum Codex iuris canonici*, München 1927, 62-64, 282-283.

81. Ifl. Hans Mikkelsens brev til Christiern II af 20. maj 1530 drog nogle af munkene bort, men 8 af dem giftede sig og gav sig til at arbejde som håndværkere i byen, da klostret blev nedlagt, C.F. Allen (ed.), *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie*, 1, Kjøb. 1854, 594. Men at situationen måske ikke var helt så enkel, synes at fremgå af ordensgeneralens brev af 25. maj 1535, for heri fik de forjagede munke tilladelse til indsamle almisser til søstrene i Claraklostret i København, da de tjenestepiger, der normalt gjorde det, var stukket af, O. H. Møller 1775, 26 = *Diplomatarium Flensborgense*, II, 1873, 249.

82. Cf. at provincialministeren Hans Bruun (1528-1531) selv 25. april 1530 i København udstedte det brev, der overdrog klostret til byen. Bartholin K, 587, trykt i H.F. Rørdam, *Kjøbenhavns Kirker og Klostere*, Kbh. 1859-1863, 185-186. Ved samme lejlighed synes klostrets enorme relikviesamling at være ført til Roskilde, for to oversigter over denne findes blandt *Roskildiana* hos Bartholin K, 185-200, trykt i *Scriptores rerum Danicarum*, VIII, ed. J. Langebek, Hafnia 1834, 282-293. Der burde derfor have været flere munke i Roskilde, der kunne berette om fordrivelsen fra København. J. Lindbæk 1914, 172, mente da også, at krøniken formentlig havde haft en beretning om klostret i København, som senere var gået tabt, men det kan klart afvises på grundlag af den codicologiske analyse..

83. *Nye danske Magazin*, 2, 1806, 204, cf. A. Heise 1872-1873, 314.

84. F. Doelle 1918, 164, nævner eksistensen af en *Relatio de eiectione Fratrum Minorum ordinis s. Francisci ex conventu Vratislaviensi ad S. Bernhardinum simplici stylo scripta in archivio provinciae Bohemiae*, så måske har udarbejdelsen af indberetninger som de danske ikke været ualmindelig inden for ordenen.

85. *Statuta generalia* 1451, *Monumenta Franciscana*, II, ed. R. Howlett, London 1882, 115, hedder det: *Nihil autem grave contra aliquem fratrem ad capitulum generale portetur, nisi fuerit per provinciale capitulum discussum et in scriptis sub sigillo authentico redactum. Similiter nec ad capitulum provinciale portetur aliquid nisi per capitulum conventuale, modo consimili, examinatum fuerit, scriptum et sigillatum* (Ingen alvorlig anklage mod nogen broder må forelægges generalkapitlet, hvis den ikke er blevet

diskuteret på provinskapitlet og udarbejdet i skriftlig form med ægte segl. På samme måde må intet forelægges provinskapitlet, hvis det ikke på samme måde er blevet undersøgt af klostrets kapitel, nedskrevet og besejlet). Cf. oplysningen i Halmstadberetningen, SM II, 357.13-15: *Item notandum quod littere testimoniales super conuersione fratrum ibidem habentur Roskildie cum sigillis guardiani et conuentus* (Bemærk ligeledes at vidnesbreve om brødrenes adfærd sammesteds med guardianens og konventets segl haves i Roskilde) samt at det netop er de tidligere guardianer Niels Tybo og Anders Bertelsen, broder Jacob og broder Rasmus påberåber sig som autoriteter i Viborg- og Ystadberetningen.

86. Når J. Nybo Rasmussen 1963-1965, 199, mener, at det er "temmelig sandsynligt", at manuskriptet er skrevet i Ribe, skyldes det vel dets tilstedeværelse i denne by i 1680'erne. Synspunktet, der forudsætter, at manuskriptet er en kopi af et originalt krønikemanuskript, er urigtigt.

87. Vil man mene, at krøniken er blevet udarbejdet efter herredagen 1533 med henblik på den stipulerede drøftelse på den næste herredag, får man problemer med at forklare den manglende københavnske redegørelse. For selv om herredagen 1534 blev aflyst, var der ingen grund til ikke at færdiggøre krøniken. Der måtte jo komme en herredag senere, der skulle tage stilling til klostrenes situation. Derfor er den enkleste forklaring på, hvorfor den københavnske beretning aldrig er blevet indskrevet i manuskriptet, at det har forladt provinsledelsen inden herredagen 1533.

88. SM II, 364.9-11: Anders Bertelsen *protestabatur verbo et scripto iurabatque super hoc deum altissimum inuocando, prescripta verissime contigisse* (forsikrede mundtligt og skriftligt og svor under påkaldelse af den højeste Gud, at det ovenfor skrevne aldeles virkelig var sket). Selv om udtrykket *verbo et scripto* (mundtligt og skriftligt) er en franciskansk kliché, er der vel næppe grund til at betvivle dets korrekthed?

89. Blandt franciskanerne og de øvrige tiggermunke blev ordet *socius* brugt dels generelt i betydningen *ordensfælle*, dels specifikt om den munk, der ledsagede en anden, når han færdedes uden for klostret. Denne, der undertiden kunne være en lægbroder eller student, blev tildelt munken af hans foresatte, for at de gensidigt kunne holde opsyn og kontrollere hinanden, cf. *Statuta generalia* 1451, *Monumenta Franciscana*, II, 1882, 95: *nullus frater vadeat pedes vel eques sine fratre socio* (ingen broder må gå eller ride uden en broder som ledsager), cf. ibidem 96: *Nullus frater pro confessione audienda, vel alia quacunque de causa, juxta mulierem stet vel sedeat, nisi ipse et socius libere possint mutuo se videre* (Ingen broder må for at høre skriftemål eller af nogen anden grund stå eller sidde ved siden af en kvinde, hvis ikke han og hans ledsager gensidig frit kan se hinanden). Dette kontrolsystem gjaldt for alle munke, også for ordenens ledere. Generalkapitlet 1337 bestemte, at provincialen efter at have rådført sig med provinskapitlet skulle tage sig (*assumat*) en socius, mens det andre steder fremgår, at han fik ham tildelt (*assignatus*) eller givet (*fuit datus*) af provinskapitlet, *Bulla-*

rium Franciscanum, VI, ed. C. Eubel, Romae 1902, 35, H. Holzapfel, *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, Freiburg/B 1909, 192, L. Wadding, XVI, 1736, 273, Glassberger, *Analecta Franciscana*, II, 1887, 349, 491, 563. J. Nybo Rasmussens udsagn, 1963-65, 209-210: "Allerede provinsialen Rasmus Ulfs valg af en særlig socius [broder Jacob] var noget nyt, der tydede på ekstraordinære tilstande ..." vidner således om ukendskab til ordenens regler og traditioner.

90. Har jeg ret i denne min opfattelse af krønikens produktionsforhold og -formål, der bygger dels på de codicologiske analyseresultater, dels på opfattelsen af, at beretningerne er institutionelle dokumenter, udarbejdet i de tidligere guardianers navn, kan de ligheder, Gertz, Johannesson og Pinborg lagde til grund for deres divergerende syn på omfanget af henholdsvis broder Rasmus' og broder Jacobs forfatterskab, også forklares ved, at de to munke har læst visse af de øvrige beretninger, inden de skrev deres egne. I hvert fald er der næppe tvivl om, at den korte indledning til den københavnske beretning er kopieret efter Ystadberetningens ingres. I øvrigt må flere af redegørelserne være blevet udarbejdet i det samme kloster, fx. beretningerne om Halmstad og Ystad i Lund (?) og beretningerne om Næstved og Kalundborg i Roskilde (?).

91. Denne selvretfærdighed kom frem, når munken aflagde sit ordensløfte, thi her lovede han at leve i lydighed, uden ejendom og i kyskhed og blev af sin foresatte lovet evigt liv, hvis han kunne overholde dette løfte, *Constitutiones Generales* 1316, *Archivum Franciscanum Historicum*, IV, 1911, 277, *Statuta generalia* 1451, *Monumenta Franciscana*, II, 1882, 85.

92. Om observanternes og konventualernes opfattelse af hinanden, se Glassbergers redegørelse for konventualernes klager på Baslerkonciliet 1435 og observanternes svar herpå, *Analecta Franciscana* II, 1887, 294-298, og J. Moorman 1968, 579-580. Om observansens indførelse i andre lande se F. Doelle 1918 og A.G. Little, *The Introduction of the Observant Friars into England*, (Proceedings of the British Academy, 9), London 1923.

93. Eller når konventualerne med andre soldaters hjælp ville have deres klostre tilbage, cf. Glassbergers bemærkning om, at konventualerne slog og og sårede 120 observanter i forskellige klostre i Spanien i 1506, *Analecta Franciscana*, II, 1887, 544.

94. J. Lindbæk 1914, 54-75, P.G. Lindhardt 1965, 198-202.

95. Petrus Olai, SM II, 309-320, cf. J. Nybo Rasmussen, 'Broder Laurids Brandsen og reformen i Odense gråbrødre kloster 1469', *Fynske Aarbøger*, X, 1968-70, 192-199, og *Broder Peder Olsen som de danske franciskane- res historieskriver*, (Skrifter udg. af Det historiske Institut ved Københavns Universitet, VI), Kbh. 1976, 29, 56, hvor der tales om "den danske observans' ærefulde historie" og "broder Laurids Brandsens heroiske kamp for at genrejse ordenen til sit oprindelige åndelige stade", et ekko synes det af Marianus de Florentia's udsagn: *Verum quantum conventuales a vestigiis*

Sancti Patris Francisci declinabant, tantum Fratres de familia Observantie ipsius vestigiis adherentes in omni perfectione et sanctitate florebant (Men ligeså meget konventualerne vendte sig bort fra den hellige fader Frans' spor, ligeså meget fulgte fædrene af observantfamilien i dennes spor og blomstrede op i enhver fuldkommenhed og hellighed), *Archivum Franciscanum Historicum*, III, 1910, 709. Som kontrast til denne opfattelse se J. Moorman 1968, 580, der mener, at den eneste forskel mellem konventualer og observanter var sidstnævntes afvisning af at have besiddelser i fællesskab. På alle andre områder levede de et identisk liv, for observanterne havde normalt blot overtaget konventualernes klostre med alt, hvad der var i dem. Derfor var deres livsførelse så komfortabel, at pave Leo X kunne sige, at de levede "mere som øvrighedspersoner end som fattige mennesker." Fra den danske ordensprovins haves informationer om, at observanterne modtog store mængder kød og flæsk af dronning Christine, at der var rigeligt med fødevarer i det københavnske kloster ved dets nedlæggelse, at Halmstadklostret ejede flere gårde i byen og et kapel og en bod i Skanør, at Ystadklostret ejede en kværn og en jord uden for byen, samt at munkene i Malmø og Ystad som nonnerne i København lod sig betjene af tjenestefolk, *Kjøbenhavns Diplomatarium*, I, ed. O. Nielsen, Kbh. 1872, 375-377, *Kong Frederik den Førstes danske Registranter*, 1879, 306, 450, SM II, 346.29, 348.27, 357.26-31, 358.6-10, 358.17-19, 359.24, J. Lindbæk 1914, 51.

96. Pave Julius II bad 6. august 1505 biskop Niels Friis i Viborg om at undersøge konventualernes klage over, at observanterne *domosque predictas hostiliter et manu armata tenere, occupare et in illis se intrudere fratresque in ipsis domibus degentes ex illis per vim et violentiam expellere et aliquos ex illis trucidare vulneribus et verberibus* (og holdt og besatte fjendtligt med væbnet hånd de omtalte klostre og indtrængte sig i dem og uddrev med vold og magt de brødre, som boede i disse klostre, og myrdede adskillige af dem ved at tilføje dem sår og slag), 'Utrykte Pavebreve angaaende danske Kirkeforhold', ed. L.N. Helweg, *Nye Kirkehistoriske Samlinger*, 6, 1872-1873, 568. Omvendt havde Brandsen 1477 kunnet klage over, at konventualerne med væbnet magt havde fordrevet observanterne fra klostret i Ny-sted, J. Lindbæk 1914, 60.

97. J. Lindbæk 1914, 75.

98. 'Die Regula non bullata der Minderbrüder', ed. D.E. Flood, *Franziskanische Forschungen*, 19, 1967, 65.

App. 1. NKS 276 8vo: lægbestemmelse

blad	kommentar	indhold	antal linier
1. læg			
(r)	tabt (AM)	(Oratio)	
(v)	tabt (AM)	(Indholdsfortegnelse)	
1r		Overskrift + Præfatio	4+ 18
1v		Præfatio	23
2r		Præfatio + Flensborg	9 + 1 + 11
2v		Flensborg	24
3r		Flensborg	23
3v		Viborg	1 + 22
4r		Viborg	22
4v		Viborg	21
(r)	tabt (AM)	(Viborg)	
(v)	tabt (AM)	(Viborg)	
..... snor			
(r)	tabt (AM)	(Tønder)	
(v)	tabt (AM)	(Tønder)	
5r		Malmø	1 + 19
5v		Malmø	22
6r		Malmø	21
6v		Malmø	21
7r		Malmø	21
7v		Malmø	20
8r		Malmø	21
8v		Malmø	21
(r)	tabt (AM)	(Malmø)	
(v)	tabt (AM)	(Malmø)	
2. læg			
(9r)	tabt	(Malmø)	
(9v)	tabt	(Malmø)	
10r		Malmø	21
10v		Malmø	21
11r		Malmø	20
11v		Malmø	19
12r		Malmø	20
12v		Malmø	21
13r		Malmø	20
13v		Malmø	19
..... snor			
14r		Malmø	21
14v		København	1 + 5
(r)	tabt		
(v)	tabt		
(r)	tabt		

(v)	tabt
(r)	tabt
(v)	tabt
(r)	tabt
(v)	tabt

3. læg.

15r	Kolding	1 + 20
15v	Kolding	13
16r	Aalborg	1 + 18
16v	Alborg + Randers	5 + 1 + 12
17r	Randers	19
17v	Randers	13
18r	Trelleborg	1
18v		

.....snor

19r	Køge	1 + 15
19v		
20r	Halmstad	1 + 19
20v	Halmstad	20
21r	Halmstad	20
21v	Halmstad	20
22r	Halmstad	22
22v	Halmstad	23

4. læg

23r	Halmstad	18
23v	Ystad	1 + 19
24r	Ystad	20
24v	Ystad	19
25r	Ystad	20
25v	Ystad	19
26r	Ystad	20
26v	Ystad	20

.....snor

27r	Ystad	19
27v	Ystad	19
28r	Ystad	21
28v	Næstved	1 + 19
29r	Næstved	20
29v	Næstved	10
30r	enkeltblad Kalundborg	1 + 16
30v	enkeltblad Horsens	1 + 17
31r	Horsens	19
31v	Horsens + Afslutning	14 + 2

App. 2. Bibellån og - fraser

Forkortelser efter Bonifacius Fischer, *Novae concordantiae Bibliorum sacrorum iuxta vulgatam versionem critice editam*, I-V, Stuttgart-Bad Cannstatt 1977.

331.3: *domine deus virtutum, conuertere: respice de celo (...) et vide (...) et visita vineam istam* - Ps. 79.5: *Domine, deus virtutum*; Ps. 79.15: *Deus virtutum, convertere, respice de caelo, et vide, et visita vineam istam*

331.4: *tribulationem nostram, quam pro [peccatis] nostris patimur* - 2. Par. 20.9: *in tribulationibus nostris*; 2. Cor. 4.8: *in omnibus tribulationem patimur*

331.7: *Et perface eam, quam plantauit dextra tua* - Ps. 79.16: *Et perface eam quam plantavit dextra tua*

331.8: *vnigenitus filius tuus* - Gn. 22.2: *filium tuum unigenitum*

331.10: *super filium hominis (...) quem confirmasti tibi* - Ps. 79.16

331.11: *supra firmam petram Christum* - Mt. 7.24: *supra petram*, 1. Cor. 10.4: *petra autem erat Christus*

331.12: *vinea ... decepta est* - Hab. 2.5: *et quomodo vinum potantem decipit*

332.1: *incensa igni (...) ac suffossa* - Ps. 79.17: *incensa igni et suffossa*

332.3: *domine deus virtutum* - se 331.3

332.3: *peribunt ab increpatione vultus tui* - Ps. 79.17: *ab increpatione vultus tui peribunt*

332.4: *domine deus virtutum* - se 331.3

332.5: *ab increpatione et indignatione vultus ire tue* - se 332.3

332.10: *Iudicia dei abissus multa* - Ps. 35.7: *Iudicia tua abyssus multa*

332.18: *mendacissimus magister* - 2. Pt. 2.1: *magistri mendaces*

332.21: *mortificande gracia carnis* - Rm. 8.13: *carnis mortificaveritis*

333.3: *mala auferri* - Dt. 13.5: *auferes malum*

333.9: *vento diabolice doctrine* - Eph. 4.14: *omni vento doctrinae*

333.11: *cedri Libani* - Ps. 91.13

334.6: *diuina puniente vindicta a terra absorberi* - Dt. 11.6: *terra absorbunt*

334.7: *quorum deus venter est* - Phil. 3.19

334.16: *non modica* - Gn. 19.20

- 336.2: *modicum tempus* - Jo. 7.33
 336.4: *finem suum compleuit*. Dt. 31.30: *ad finem usque complevit*
 337.25: *Videntes autem* - Gn. 37.4
 337.28: *victui necessaria* - Jdc. 17.10: *quae ad victum sunt necessaria*
 338.7: *victui necessaria* - se 337.28
 338.9: *eum super collum gladio suo percussit* - Jr. 26.23: *percussit eum gladio*
 338.18: *Porro cum reuersus esset* - 1. Sm. 18.6: *porro cum reverteretur*
 339.25: *auertens se ab eo* - 2. Par. 18.31: *avertit eos ab illo*
 341.23: *splendoris gloriam* - Ez. 10.4. *splendore gloriae*
 342.5: *non secundum scientiam* - Rm. 10.2
 342.19: *altaria suffodientes* - Rm. 11.3: *altaria tua suffoderunt*
 343.1: *diligentius observare* - Est. 16.5: *diligenter observant*
 343.6: *penitentiam agere* - Lv. 5.5. *agat poenitentiam*
 343.10: *Sicut exhibuistis membra vestra servire immundicie et iniusticie ad iniquitatem ita iam exhibete membra vestra servire iusticie in sanctificationem* - Rm. 6.19: *sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiae et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire iustitiae in sanctificationem*
 344.9: *Respondit ... dicens* - Jb. 4.1: *Respondens autem Eliphaz Themanites dixit*
 344.11: *id ex sexto Mathei capite* - Mt. 6.16-18
 344.13: *vt in sermone eos caperent* - Mt. 22.15: *ut caperent eum in sermone*
 344.28: *inculpabiles* - Nm. 32.22
 345.19: *in viam rectam* - 1. Esr. 8.21: *viam rectam*
 345.22: *pseudapostolus* - 2. Cor. 11.13
 346.9: *O culicem liquantem et camelum glucientem* - Mt. 23.24: *Duces caeci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.*
 346.14: *Crescente indies malicie augmento* - Col. 2.19: *crescit in augmentum dei*
 347.9: *insanis hominibus* - 1. Sm. 21.14: *hominem insanum*
 347.28: *Intrauerunt autem* - Mt. 22.11: *Intravit autem*
 347.32: *aliam doctrinam amplexuros quam eam* - Tt. 1.9. *amplectentem eum, qui secundum doctrinam est fidelem sermonem.*
 348.28: *lenibus verbis* - 3. Reg. 12.7: *verba lenia*
 348.29: *feroces deleniturum animos* - 2. Mcc. 10.35: *feroci animo*
 349.2: *respondentes dixerunt* - se 344.9

- 349.24: *vsque ad mortem* - Nm. 35.28
 349.29: *cantantes per ... chorum* - 1. Sm. 21.11: *cantabant per choros*
 349.33: *Mane vero facto* - Jo. 21.4: *Mane autem facto*
 350.18: *immensam misericordiam* - OrMan 6. *inmensa ... misericordia*
 350.19: *honor et gloria* - Apc. 5.13
 351.16: *in crastinum ... remanserunt* - Lv. 7.16: *in crastinum remanserit*
 351.17: *neque munera eius accipere velle* - Dt. 10.17: *non accipit nec munera*
 353.19: *portam aperiret* - 1. Sm. 3.15: *aperuitque ostia*
 353.22: *portam pulsans* - Lc. 13.25: *pulsare ostium*
 354.1: *Noli ... exire* - Jr. 6.25: *Nolite exire*
 354.4: *Manebo ... vobiscum hodie* - Jo. 14.16: *ut maneat vobiscum in aeternum*
 355.7: *pro verbo ... semindando* - Mc. 4.14: *seminatur verbum*
 355.17: *respondens dixit* - se 344.9
 355.18: *Noli contendere verbis ad nichil enim vtile est nisi ad subuersionem adudentium* - 2. Tm. 2.14
 356.9: *ad capiendum predicatorem in sermone* - se 344.13
 356.10: *scribe et pharisei* - Mt. 12.38: *scribis et pharisaeis*
 359.27: *latrones, fures* - Bar. 6.56: *non a furibus neque a latronibus*
 359.28: *sanguisugos* - Prv. 30.15
 359.28: *animarum interfectores* - Apc. 6.9
 360.28: *pacifice cum eo et fratribus suis loqui* - 1. Mcc. 7.15: *locutus est cum eis verba pacifica*
 361.30: *pedibus conculcauerunt* - Is. 28.3: *pedibus conculcabitur*
 362.13: *euadere non possum* - 4. Rg. 8.8.: *Si evadere potero*
 362.17: *Respondens ... dicens* - se 344.9
 363.29: *eumque sustentantes pane tribulationis et angustie potu* - 3. Rg. 22.27: *et sustentate eum pane tribulationis et aqua angustiae*
 364.9: *in bona fide et conscientia sua* - 1. Tm. 1.19: *habens fidem et bonam conscientiam*
 364.29: *quos ad Magni aures detulerunt* - Ex. 32.3: *deferens in aures ad Aaron*
 366.18: *in cassum laborauerunt* - Lv. 26.20: *in cassum labor vester*
 367.11: *aduene et peregrini* - Gn. 23.4: *Advena sum et peregrinus*

App. 3. Franciskanske ord og fraser

Forkortelser:

Ad: Adami de Marisco Epistolæ, *Monumenta Franciscana*, I, ed. J. S. Brewer, London 1858, 75-489.

AeR: 'Die ältesten Redactionen der Generalconstitutionen des Franziskanerordens', ed. F. Ehrle, *Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters*, 6, 1892, 1-138.

Ant: Antonius Florentinus, *Summa historialis*, Lyon 1512

APU: 'Acta Pronvinciae Umbriae 1343', *Documenta saeculi XIV provinciae S. Francisci Umbriae*, ed. F.M. Delorme, *Archivum Franciscanum Historicum*, V, 1912, 532-543.

Bon: Bonaventura, 'Legendae Quaedam Minores S. Francisci', *Analecta Franciscana*, X, Ad Claras Aquas 1926-1941, 557-678.

Ce: 'Ceremoniale ordinis Minorum vetustissimum 1254', ed. H. Golubovich, *Archivum Franciscanum Historicum*, III, 1910, 55-81.

CF: *Collectanea Franciscana*, 1, ed. A.G. Little e.a., Aberdoniae 1914.

CG: 'Constitutiones generales O.F.M. Anno 1316 Assisi conditae', ed. A. Carlini, *Archivum Franciscanum Historicum*, IV, 1911, 269-302, 508-536.

CGG: 'Constitutiones generalis Magistri Gerald de Equitania (Perpiniani 1331)', ed. S. Mencherini, *Archivum Franciscanum Historicum*, 2, 1909, 276-292, 412-430, 574-599.

Chr G: 'Chronica anonymi Fratrum Minorum Germaniae', ed. A.P. L. Cary, *Analecta Franciscana*, I, Ad Claras Aquas 1885, 270-300.

Chr XXIV: 'Chronica XXIV Generalium ordinis Minorum', *Analecta Franciscana*, III, Ad Claras Aquas 1897, 1-575.

Doel: F. Doelle, *Die Observanzbewegung in der sächsischen Franziskanerprovinz bis zum Generalkapitel von Parma 1529*, (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, 30-31), Münster/W 1918.

Hel: 'Epistola Encyclica de Transitu S. Francisci a fr. Helia', *Analecta Franciscana*, X, Ad Claras Aquas 1926-1941, 525-228.

IK: 'Memoriale Ordinis Fratrum Minorum a fr. Ioanne de Komorowa compilatum', *Monumenta Poloniae Historica - Pomniki Dziejowe Polski*, V, Lwów 1888, 64-362.

Ior: 'Chronica Fratris Iordani a Iano', *Analecta Franciscana*, I, Ad Claras Aquas 1885, 1-19.

Iul: Iulianus Spirensis, 'Vita S. Francisci', *Analecta Franciscana*, X, Ad Claras Aquas 1926-1941, 335-388.

KP: *Das Chronicon des Konrad Pellikan*, ed. B. Riggensbach, Basel 1877.

KS: Kaspar Schatzgeyer, *Scrutinium divinae scripturae pro conciliatione dissidentium dogmatum* (1522), ed. U. Schmidt, (Corpus Catholicorum, 5), Münster i.W. 1922.

Lem: L. Lemmens, *Aus ungedruckten Franziskanerbriefen des XVI. Jahrhunderts*, (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, 20), Münster i.W. 1911.

Lon: 'Prima fundatio fratrum minorum Londoniæ', *Monumenta franciscana*, I, ed. J.S. Brewer, London 1858, 493-543.

NG: 'Chronica fratris Nicolai Glassberger', *Analecta Franciscana*, II, Ad Claras Aquas 1887, 1-579.

NH: Nicolaus Herborn, *Locorum communium adversus huius temporis haereses Enchiridion* (1529), ed. P. Schlager, (Corpus Catholicorum, 12), Münster i.W. 1927.

PO: Petrus Olai, 'De ordine Fratrum Minorum', ed. M.C. Gertz, *Scriptores minores historiae Danicae*, II, Kbh. 1918-1920, 293-324.

Reg: 'Regula 1223', ed. H. Boehmer, *Analekten zur Geschichte des Franciscus von Assisi*, Tübingen u. Leipzig 1904, 29-35.

Sal A: *Cronica fratris Salimbene de Adam*, ed. G. Scalia, (Corpus Christianorum continuatio Mediaevalis, CXXV), Turnholti 1998.

Sal B: *Chronica Fr. Salimbene Parmensis ordinis Minorum*, (Monumenta Historica ad provincias Parmensem et Placentiam pertinentia, III), Parmae 1857.

SGB: 'Statuta Generalia edita apud Barcinonam, a.d. 1451', ed. R. Howlett, *Monumenta Franciscana*, II, London 1882, 81-119.

SPS: 'Statuta provinciae Saxoniae condita Brandenburgi an. 1467, immutata Luneburgi an. 1494', ed. B. Kruitwagen, *Archivum Franciscanum Historicum*, III, 1910, 98-114, 280-293.

TC: Thomas de Celano, 'Vita prima S. Francisci' og 'Tractatus de miraculis S. Francisci Assisiensis', *Analecta Franciscana*, X, Ad Claras Aquas 1926-1941, 1-330.

TE: Thomas de Eccleston, 'De adventu fratrum Minorum in Anglia', *Monumenta Franciscana*, I, ed. J.S. Brewer, London 1858, 3-72.

332.10: *Iudicia dei abissus multa* - Sal A 378 (Ps. 35.6)

332.18: *mendacissimus magister* - NH 60: *magistros mendaces* (2.

Pt. 2.1)

332.19: *solam sufficere ad salutem fidem* - NH 50: *sola fides sufficit ad salutem*

333.15: *pestiferis doctrinis* - Sal B 233: *pestiferos libellos*; Chr G 279: *pestiferam haeresim*

333.16: *paupercule nostre religionis fratres* - TC 271: *paupercula ista religio*; IK 151: *paupercula familia observancie*; IK 200: *religionis nostre paupercule*

334.5: *pestiferum* - se 333.15

334.7: *quorum deus venter est* - Ad 140, NH 91 (Phil. 3.19)

334.22: *expensis itineris* - CG 511

335.7: *ante illum plene elapsum annum* - se 363.18

336.13: *Prandio vero facto* - Ior 9, Chr G 282, NG 23: *Facto ergo prandio*

336.23: *sue pestifere hereseos* - se 333.15

336.25: *sue pestifere doctrine errore* - se 333.15

337.13: *Quo concessio* - Chr XXIV 222

337.25: *Videntes autem* - Sal B 306, 373: *Videntes autem* (Gn. 37.4); NG 11: *Videntes itaque*

337.26: *stipendiarios* - IK 227, 339.

337.28: *victui necessaria* - Sal A 70, Chr XXIV (Jdc. 17.10)

338.7: *victui necessaria* - se 337.28

338.8: *stipendiarius* - se 337.26

338.9: *gladio suo percussit* - Sal B 366: *cum gladio percussorio fortiter percussit* (Jr. 26.23)

338.12: *stipendiariis* - se 337.26

338.13: *Semel vero accidit* - se 343.2

338.20: *expensa itineris* - se 334.22

338.23: *stipendiariorum* - se 337.26

339.8: *Quibus Viburgiam prelatis et coram ciuibus lectis* - se 361.11.

339.10: *Hec retulit mihi* - Sal A 56: *ut retulit michi*; Sal A 266: *Hec omnia retulit michi*, Sal B 333: *qui vidit et retulit mihi*; Sal B 360: *et retulit mihi*; Ior 3: *Et mihi relulit unus ex eisdem fratribus*; TE 13: *sicut mihi retulit*; TC 27: *sicut pater idem retulit*; Ad 354: *prior ipse mihi retulit*; IK 75: *retulit unus eidem fratri Iordano*; IK 233: *retulit michi quidem frater*; IK 235: *frater michi retulit*; IK 247: *michi retulit quidem frater*; IK 251: *michi qui hec scripsi, retulit pater Stanislaus*; IK 254: *pater Stanislaus retulit michi*; IK 295: *que hec mihi retulit*, cf. CF 76

339.10: *altissimus* - TC 10, Bon 623, 626, Chr XXIV 166, 510, Ad 85, 153, 250, 329, 338, 472, IK 346, NG 43

339.23: *petens quam humillime* - Sal A 219: *humiliter petiit*; IK 242: *petiit humiliter*; IK 246: *petens humiliter*; NG 115: *humiliter petimus*, 501: *petens humiliter*

340.2: *petens quam humillime* - se 339.23

340.3: *Qui respondit* - Chr XXIV 309, 310

340.3: *solito more* - CF 94: *more solito*

340.19: *heretice prauitatis* - CG 290: *hereticam pravitatem*; Chr G. 294: *haereticae pravitatis*; CG 532, CGG 597, Sal B 330, Chr XXIV 248, 332, 479, IK 114, 115, 184, NG 65, 128, 241: *inquisitor haereticae pravitatis*

340.33: *magno fidei catholice zelatori* - Chr XXIV 417: *fidei catholicae maximi zelatores*; IK 132: *magnus zelator fidei*; PO 312: *fratres notabiles zelatores obseruantie*

341.2: *Quo facto* - CG 513, CGG 424, SGB 107, CF 92, Chr XXIV 137, 158, 181, 291, 292, 320, NG 55, 72, 189, 248, 258, 270, 501: *Quo facto*; CGG 281, NG 412: *Qua facta*

341.33: *quod et factum haud segniter fuit* - se 366.26

342.4: *Gliscente igitur indies auditorum et fautorum numero* - TE 16: *crescente numero fratrum*, TE 34: *crescente indies numero fratrum*; IK 149: *crescentibus numero et virtutibus*

342.25: *quod hodie ibi erectum stat* - NG 94: *quod usque hodie exstat*

343.2: *Contigit enim semel* - Chr XXIV 283, 289: *Contigit autem semel*, Chr XXIV 292: *Unde contigit semel*

343.32: *finito sermone* - Sal A 493, IK 159, NG 336: *finito sermone*; Sal B 326: *praedicatione finita*; Chr XXIV 152: *Finito autem sermone*; NG 29: *sermone vero finito*

344.1: *collectam suorum sequatium multitudinem* - se 343.24

344.9: *Respondit frater Jacobus dicens* - TC 244, Sal A 377: *respondit dicens* (Jb. 4.1); Sal A 248: *Dixit ergo respondens*

344.13: *vt in sermone eos caperent* - Chr XXIV 418: *ut eum caperent in sermone* (Mt. 22.15)

344.27: *finito heretici sermone* - se 343.32

345.7: *heretice prauitatis*, se 340.19

346.3: *rem diuinam* - NG 47

346.5: *O preclarum sapientis rectoris magne ciuitatis responsum* - Bon 672: *O vere praeclarum et adminirabilem virum*

346.7: *rem tamen diuinam* - se 346.3

- 346.27: *nullo pacto* - IK 106, 185, 310, NG 527, 536
- 346.35: *rem diuinam* - se 346.3.
- 346.31: *sub pretextu pietatis* - Sal B 392: *sub praetextu fiendae pacis*; IK 112: *sub pretextu zeli*
- 347.1: *horas canonicas* - AeR 29, CG 531
- 347.10: *more solito* - se 340.3
- 347.18: *re diuina* - se 346.3
- 347.26: *ne quo pacto* - se 346.27
- 347.28: *ad fratres in refectorio eorum congregatos* - IK 182: *fratribus conventualibus in refectorio congregatis*; Ce 66: *congregatis in ecclesia fratribus*; CG 514: *provinciali capitulo congregato*; CGG 291: *fratribus in choro vel in capitulo congregatis*; Sal A 57: *congregatis igitur fratribus*; Sal A 248, 502: *congregatis fratribus in capitulo*; Chr XXIV 165: *fratribus congregatis*; Chr XXIX 338: *Multis autem congregatis*; Chr XXIV 535: *multis paganis congregatis*; IK 173: *congregatis duodecim fratribus*; IK 198: *fratribus autem congregatis*; NG 22: *congregatis igitur fratribus*; NG 307: *congregato autem capitulo*; NG 538: *congregato omni capitulo*
- 347.32: *nullo pacto* - se 346.27
- 348.23: *rem diuinam* - se 346.3
- 348.31: *vt omnes e uestigio conuocaturus fratres* - Chr XXIV 282: *omnibus fratribus convocatis*
- 349.5: *Congregatis igitur sic fratribus* - se 347.29
- 349.13: *Prandio vero finito* - se 336.13
- 349.14: *quo finito* - Ce 77, 78, TC 249: *Quo finito*; NG 248: *Qua finita*
- 349.30: *campanam assidue pulsantes* - Ce 64, SGB 87, Sal A 501, IK 104: *pulsare campanam*; Sal B 322, IK 182: *pulsabatur campanella refectorii*; Lon 534: *major campana diu pulsatur*
- 349.33: *ad locum secrete necessitatis* - CGG 417, SGB 87: *secretæ necessitatis locum*
- 349.33: *Mane vero facto* - Chr XXIV 338, 347: *Mane vero facto*; Chr XXIV 127, 128, 196, 477, Ior 9, CF 94, NG 22, Doel 227: *Mane autem facto* (Jo. 21.4); Bon 561: *Mane itaque facto*; Sal A 9, Bon 580, Chr XXIV 92, 166, 302, 430, Chr G 282, TC 202, Iul 335, 368, IK 158, NG 365, KP 33: *Mane facto*
- 349.35: *loci secrete necessitatis* - se 349.33
- 350.19: *honor et gloria* - Chr XXIV 173: *honor et gloria* (Apc. 5.13); TC 114, Sal A 260, Chr XXIV 515: *gloriam et honorem*
- 350.19: *omnibus singulisque* - CG 527, Sal B 296, NG 137, 408,

414, 459, 466, 467, 486, 541, 558: *omnibus et singulis*; SPS 11, 280, 287, NG 110, 142, Lem 103: *omnes et singulos*; NG 274, 370: *omnes et singulas*; NG 234, KS 13 *omnia et singula*; CGG 279: *omnes fratres et singulos*

350.21: *omnibus et singulis* - se 350.19

351.3: *grassante ordinis nostri persecutione* - Ad 472: *persecutionum grassantium*

351.14: *expensis itineris* - se 334.22

351.14: *nullo pacto* - se 346.27

351.16: *Videns igitur rex* - NG 26: *Videns igitur*; TC 13: *Videns autem pater*; Chr XXIV 103, NG 241, CF 74: *Videns autem*; Chr. XXIV, NG 20, 518, IK 159: *Qui videns*; TE 44, NG 189, 365: *Quod videns*

351.25: *habitu sue religionis* - Iul 337: *religionis habitum*; Chr XXIV 356: *habitum nostrae religionis*

352.4: *qualis pater, talis et filius* - Sal A 186: *Et quoniam qualis pater, talis filius*; Sal B 175: *Sed qualis pater, talis filius*

352.12: *diuinam rem* - se 346.3

352.19: *post innumeras molestias et derisiones* - Sal B 182: *in signum opprobrii et convitii atque derisionis*

352.22: *post innumera scandala fratrum* - AeR 117, Sal A 247: *in scandalum ordinis*; CG 299, CGG 589: *scandalo ordinis*; NG 67: *tantum scandalum ordinis*; Lem 100: *cum magno scandalo fratrum*

352.23: *simultim et protector hereticorum et ipse hereticissimus* - NG 146: *fautorem haereticorum et manifestum haereticum*; IK 213: *hereticus et fautor hereticorum*

353.14: *quod et fecit* - Sal A 392, Hel 526, Ior 6, 8, Chr G 281, TE 52, NG 18, 20, 53, IK 155, 218, KP 11, 93, 96; se 354.19 og 366.26

353.14: *concesserunt igitur eis* - Chr XXIV 279: *concessit fratribus*; Chr G 284: *concessit ipsis*, NG 435: *item concessit*

353.22: *Veniens igitur prefectus vrbis et portam pulsans* - Chr. G 289, NG 53: *Veniens ... ad portam et pulsans*; Chr XXIV 224: *pulsans ad ostium*; Chr XXIV 299: *pulsantes ad portam*, IK 85: *ad portam pulsante*

354.11: *post multa scandala* - se 352.22

354.15: *presente patre ministro* - Sal A 348: *presentibus Romane curie cardinalibus*; Sal A 352: *presente fratre Johanne de Parma generali ministro*; Chr XXIV 246, IK 109: *domino Gregorio Papa IX praesente*; NG 107: *praesente domino Bonifacio Papa VIII*; NG 220: *praesente Marquardo Ministro*; NG 434: *praesente vicario ge-*

nerali

354.19: *quod et tandem fecerunt* - NG 79: *quod et ... fecerunt*; se 353.14 og 366.26

355.7: *pro verbo (vtinam dei) seminando* - IK 211: *verbum dei seminavit*; NG 204: *verba vitae seminarent*; KS 98: *seminandi verbum dei*

355.8: *Paucis elapsis diebus* - se 335.7

355.11: *prandio facto* - se 336.13

356.2: *sermone ... facta*: se 343.32

356.8: *Quod audiens* - Chr XXIV 309, NG 55, CF 92: *Quod audiens*; Chr XXIV 310: *Qui audiens*; TC 50, Chr XXIV 535: *Audiens vero*; Sal B 313: *Audiens autem*; NG 35: *Hoc autem audiens*

356.9: *ad capiendum predicatorem in sermone* - se 344.13

356.12: *finito sermone* - se 343.32

356.18: *Facto igitur prandio* - se 336.13

356.25: *campanam pro horis canonicis pulsare* - se 349.30

356.32: *congregatis Burgimagistris ac consulibus in conuentu fratrum* - se 347.29

357.4: *sine licentia speciali Burgimagistri* - CG 291: *absque Generalis Ministri licentia speciali*; CGG 578: *sine Ministri licentia speciali*

357.13: *littere testimoniales super conuersatione fratrum* - AeR 102, CG 286, 292, 522, CGG 290, 427, 593, APU 532, 536, SGB 95, 113, 114, NG 187: *litteras testimoniales*; CG 292: *litterae testimoniales de sua conuersatione et profectu in studio*

357.28: *frater Laurentius Byldtzmand guardianus existens* - Sal A 458: *frater Iohannes de Parma, generalis existens*; Chr XXIV 268: *dominus Innocentius IV existens*; Chr XXIV 287: *episcopus Hostiensis existens*; IK 202: *guardiano tunc existente*; IK 231: *pater guardianus existens*; IK 236: *ibi tunc guardianus existens*; IK 239: *ibidem guardianus existens*; IK 248: *tunc provincie minister existens*; NG 41: *Frater autem Nicolaus existens*

358.16: *ad instantium* - Chr XXIV 60, 140, 163, 331, Ad 98, 171, 258, Lon 509, IK 104, 190, NG 86, 220, 407, 412, 417, 461, 479, 503, 550, PO 309

358.31: *ad instantium* - se 358.16

358.31: *ei concessit* - se 353.14

359.1: *eidem concessit* - se 353.14

359.11: *omnibus et singulis* - se 350.19

359.11: *presens scriptum* - NG 37, 446, PO 295, 300

359.26: *conuitia obprobriaque* - Sal B 210: *convitia et opprobria*, se 352.20

360.1: *Hec et plura alia* - IK 221: *Hec et alia multa*; IK 350: *Ista et alia multa*

360.8: *ad portam monasterii pulsantes* - se 353.22

360.11: *Quo audito* - TC 176, 179, Bon 606, 621, Chr XXIV 41, 82, 165, 168, 336, 567, 568, Ior 8, Chr G 281, Sal B 295, CF 103, Doel 228, NG 20, 36, 41, 284, 524, 547

360.18: *quo eisdem non concesso* - se 337.13

360.19: *Hoc audito* - Chr. XXIV 310, se 360.11

360.23: *nullo modo vellent ostendere* - NG 55: *nullo modo assentire vellet*

360.32: *Qua aperta* - Chr XXIV 179

361.2: *Quo peracto* - Ce 73, IK 158, NG 259: *Quo peracto*; CG 524, CGG 428: *Qua peracta*; NG 253: *Quibus peractis*

361.11: *Quibus lectis et auditis* - IK 92: *Quibus auditis et perlectis*; NG 59: *auditis et perlectis obiectionibus et responsionibus*; NG 13: *Quibus litteris visis*; TC 8, NG 51, 140, 531: *Quibus auditis*; NG 247: *Qua lecta*; NG 255: *Quibus lectis*; NG 319: *Quibus litteris lectis*

361.15: *Quibus respondibus* - Chr XXIV 535: *Quo respondente*

361.17: *nullo modo* - se 360.23

361.23: *Quo dicto* - NG 46: *Quo dicto*; NG 10: *Hoc dicto*

361.25: *Quo ... viso* - TC 175, Bon 596, 604, Chr XXIV 192, 296, NG 6

361.29: *in terram violenter prostrauerunt* - NG 67: *prostravit se toto corpore super terram*

362.2: *Aliquibus diebus elapsis* - se 363.18

362.4: *ita quod indies non modicum sa[n]guinem euomuit* - TC 81: *sanguinem multum evomuit, ita quod visus est morti appropinquare*

362.10: *Specialiter Petrus Nicolai, Olauus Mallere, Laurentius Bønder* - PO 294: *Nicolaus Fynss ... Nicolaus Byl et vxores ipsorum, specialiter vtriusque Metthe Fynss*

362.17: *Respondit eis frater Seuerinus dicens* - se 344.9

362.19: *infirmiorem debilitatemque* - AeR 97, SGB 92: *debilibus et infirmis*; CG 530: *infirmiorem et debilitatem*; TC 212: *debilis et infirmus*; IK 159: *in infirmis et debilibus*; NG 167: *infirmi quidem et debiles*

362.31: *quod et obtinuerunt* - se 366.26

363.6: *stipendiarii* - se 337.26

363.13: *Talia et plura alia* - se 360.1

363.14: *stipendiarii* - se 337.14

363.18: *paucis diebus elapsis* - Sal A 19, Sal B 329, 377, Chr XXIV 204, 424: *paucis diebus elapsis*; TC 164, 212, 318: *Paucis elapsis diebus*; TC 153: *Paucis igitur diebus elapsis*; Chr G 285: *Aliquot inde annis elapsis*; Chr G 292: *post lapsum duorum annorum*; SGB 198: *elapso triduo*; NG 30, 52: *paucis post elapsis diebus*; NG 443: *decem diebus elapsis*; Doel 23: *iam fere sex annis elapsis*; CGG 278: *elapso immediato triennio*; KP 5: *quo anno elapso*; KP 29: *quadraginta annis lapsis*; cf. CF 42, PO 295, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320

363.23: *altissimum recipere sacramentum* - CG 284: *altimissum sacramentum*; SGB 94: *altissimum eucharistiæ sacramentum*

363.27: *excommunicati aut interdicti* - CGG 280: *interdicti vel excommunicationis sententiis*; NG 39: *interdictis et excommunicatis*

363.29: *eumque sustentantes pane tribulationis et angustie potu* - Sal B 375: *sustentaverunt eum pane tribulationis et aqua angustiae* (3. Rg. 22.27)

364.5: *Hec et plura alia* - se 360.1

364.8: *retulit michi* - se 339.10

364.10: *verbo et scripto* - CG 511, CGG 587, 590, SGB 90: *verbo vel scripto*; Chr XXIV 515, IK 254: *scripto et verbo*; Con 291: *in verbis vel scriptis*

364.10: *altissimum* - se 339.10

364.26: *fidei propugnatoris* - Ad 431, 485, KS 13, 21: *propugnatores*

364.32: *Sumpsit dictus frater Erasmus reuerendi patris ministri socium* - Sal B 212: *assumpto socio*; TC 43: *assumpto suo socio*; NG 323: *socio assumpto*; KP 13, 41: *assumpto me socio*; PO 310: *assumpto fratre socio*

366.2: *quod continuo fecit* - se 353.14

366.7: *quod et iam factum cernimus* - se 366.26

366.19: *nullo pacto* - se 346.27

366.26: *quod et factum fuit* - Sal A 263, Chr XXIV 337, IK 112: *Quod et factum fuit*; Chr XXIV 460: *Quod etiam factum fuit*; Chr XXIV 539, TE 12: *quod factum est*; TE 48, NG 40, 59, KP 54, 81: *Quod et factum est*

366.28: *ad regiam maiestatem in Gotteropp commorantem* - Ad 377: *in conventu Lugduni commorantes*

367.1: *fratribus in conuentu ... congregatis* - se 347.29

367.4: *Quibus litteris lectis et induciis* - se 361.11

367.11: *advene et peregrini* - Re 32: *peregrini et advenae* (Gn. 23.4)

367.21: *Explicit qualiscunque Modus et Ordo* - Con 598: *Expliciunt constitutiones generales*, SGB 117: *Explicit abbreviatio statutorum*,

Ant 264: *Explicit epistola Rabbi Samuelis*

App. 4. Tabeller

Pr: Prefatio, Fl: Flensborg, Vi: Viborg, Tø: Tønder, Ma: Malmø, Ko: Kolding, Aal: Aalborg, Ra: Randers, Kø: Køge, Ha: Halmstad, Ys: Ystad, Næ: Næstved, Ho: Horsens.

1. Demonstrative pronominer

	Pr	Fl	Vi	Tø	Ma	Ko	Aal	Ra	Kø	Ha	Ys	Næ	Ka	Ho
hic	2	3	2	1	16			4	2	7	5	2		2
is	2	2	11	5	59	9	4	8	3	6	27	3	3	5
idem	1	2	6		7		1			12	5		1	4
ille		1		1	11			3		9	4	6	2	2
ipse	1	4	3		9	1		1	1	3	2	4	4	3
iste	1										1	1		

Tabel 2. "omtalt" og brug af *nomine*

	Pr	Fl	Vi	Tø	Ma	Ko	Aal	Ra	Kø	Ha	Ys	Næ	Ka	Ho
ante-			1		1	1				2				1
dictus		1			1	5					3	1		1
dictus		2	4		8					4	8	3		4
predic-														
tus														
prefa-	1	2			3					7	6	1		2
tus														
nomi-		1			5	1	1			2	4			
ne														

Tabel 3. "og", "eller", "men"

	Pr	Fl	Vi	Tø	Ma	Ko	Aal	Ra	Kø	Ha	Ys	Næ	Ka	Ho
ac	5				4			1		4	12			1
atque	1				1							1		
et	9	5	21	8	79	4	3	12	5	15	67	11	7	15
-que	5	2	4	1	17	2	3			9	13	4	1	4
aut	1				2						6			1
seu	1	1		1		1	1			2	3	1		
sive			1							1				
vel			1	1	16					1	2	1		
autem		1	4		12	1				2	3			
sed	1	1		1	6			1		3	3	1		1
vero	1	4	7		12		1			1	3			

Tabel 4. Udvalgte partikler

	Pr	Fl	Vi	Tø	Ma	Ko	Aal	Ra	Kø	Ha	Ys	Næ	Ka	Ho
ceterum		1	1		7									
deinde					2					2				
denique	1		1		3		1	1						
enim	4	1		1	12		2	2		2		1	1	
ergo				1	3									
etiam					2	1				2	6			
euestigio		1	1		1							1		
etiam	4				3	3		1				1	1	
ibidem		1		3						3		2		
igitur		1	3	2	18	2		4	2	2	1	3	1	
illic			1	1	6	3						1		
illuc			4		2							2		
interim			3		6			1						
ita	2	2	1		3						8			
itaque					2							1		
nempe					7		1	1				3		
perinde	2				3			1				1		
porro		2	1		8							1		
postea		2	3							2		2		
prorsus	1		4		2	1								
sic			1		4			2			3			
tamen	1		1		13					3	1			
tandem			1	2	4		2		1		1			2
tunc		1	1	1	1					3	5	1		
ubi					11					1	2	1		
usque			1		8		1							

Summary

The Losers' Story -

The Franciscan Chronicle of Expulsion: authorship, dating, and purpose

Since the publication in 1850 of the *Cronica seu brevis processus in causa expulsionis fratrum Minoritarum*, survived in the manuscript NKS 276 8vo in The Royal Library of Copenhagen, the narrative of the friars' sufferings and expulsions during the Reformation Era has fascinated the historians. It is so rare to read the losers' own story. The chronicle consists of sixteen chapters, each devoted to the suppression of one friary (only fourteen, actually, since despite their headings two of the chapters were never written). Up to now several scholars have dealt with the authorship, dating and purpose of the chronicle. The reason for re-examining these problems is the observation that the manuscript has only been rather superficially analysed by previous scholars, that the determination of the authorship has been tied down by old dogmas, and that the chronicle has not been sufficiently evaluated in a Franciscan context.

First the present author analyses the manuscript palaeographically and codicologically. Survived with lacunae as it is, information about the form and content, given in the oldest apograph from the 1680s, has been included in the analysis. The conclusions are that the manuscript originally consisted of 78 or 82 pages (only 60 have survived), that it is a fair copy, and that the individual chapters have been entered in a discontinuous process.

After that the article deals with the authorship. In two of the chapters the name of an author is mentioned. It is in the Viborg chapter, where Friar Jacobus gives the information that his knowledge goes back to the Guardian Niels, and in the Ystad chapter, where Friar Erasmus tells that his informer is the Guardian Anders. Thus, on the basis of verbal and linguistic analyses several scholars have tried to determine whether the two friars could have written other chapters in the chronicle. First Friar Erasmus, then Friar Jacobus have been regarded as the main and principal author of the chronicle. The present author raises serious objections to the linguistic analyses made so far and then carries out a new analysis of the language. It is done

without regard for old dogmas. On the basis of similarities and dissimilarities he concludes that each chapter has its own individual author. Consequently, Friar Jacobus and Friar Erasmus are only the authors of the chapters in which they are named. The article rejects the existence of an editor. The scriptor seems to have copied without any changes what has been written locally in the still existing friaries and submitted to the provincial administration at Roskilde. Therefore, as a collection of these reports the manuscript NKS 276 8vo can be regarded as an original manuscript, not a copy, as hitherto asserted.

Next come the problems of the production, dating and purpose of the chronicle. In opposition to previous scholars who have dated the composition of the original reports to 1528-1533 and the collection of these into a chronicle to the autumn of 1534 or later, the article argues for a composition and collection in the late spring or early summer of 1533 (after the death of King Frederick I April 10, 1533). It rejects not that the purpose was to get back the lost friaries, but that it should be achieved by legal action. The chronicle itself makes no claims for a restitution and has no formal legal structure. Therefore it seems more likely that it was intended to be handed over to the bishops, so that the reading could persuade them and the other chancellors of the realm to re-establish the friaries.

As a conclusion the article reflects on the destiny of the friars. The Lutheran suppression is compared with the persecution of the Conventuals by the Observants twenty to forty years earlier. The argumentation against the Conventuals was exactly the same as those against the Observants during the Reformation. Identical were also the persecution and the friars' reaction. So History seems to have repeated itself.

The article is followed by four appendices: a codicological survey of the manuscript NKS 276 8vo, a list of words and expressions of biblical origin, a list of Franciscan words and expressions, and a survey of the use of conjunctions and other significant particles in the different chapters of the chronicle.